

Міністерство освіти і науки України
Закарпатський угорський інститут ім. Ференца Ракоці II
Кафедра педагогіки та психології

Реєстраційний № _____

Бакалаврська робота
РІВНІ РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНО-ЕМОЦІЙНИХ ТА ВОЛЬОВИХ ЯКОСТЕЙ ДІТЕЙ
ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

МЕШТЕР ВІОЛА ФЕРЕНЦІВНА

Студент(ка) IV-го курсу

Спеціальність: 6.010101 Дошкільна освіта

Освітній рівень: бакалавр

Тема затверджена на засіданні кафедри

Протокол № 1/ 2017

Науковий керівник:

Бергхауер-Олас Е. Л.
доктор філософії, в.о. доцента

Завідувач кафедрою _____

Маргітич К.Є
канд. пед. наук, доцент

Робота захищена на оцінку _____, «___» _____ 201_ року

Протокол № _____ / 201_

**Міністерство освіти і науки України
Закарпатський угорський інститут ім. Ференца Ракоці II**

Кафедра педагогіки та психології

Бакалаврська робота

**РІВНІ РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНО-ЕМОЦІЙНИХ ТА ВОЛЬОВИХ ЯКОСТЕЙ ДІТЕЙ
ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ**

Освітній рівень: бакалавр

Виконав: студент(ка) IV-го курсу
спеціальності 6.010101 Дошкільна освіта

Мештер Віола Ференцівна

Науковий керівник: Бергхауер-Олас Е. Л.
доктор філософії, в.о. доцента

Рецензент: Гаврилюк Ілона Юліївна

викладач

Берегове
2018

**Ukrajna Oktatási és Tudományügyi Minisztériuma
II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola**

Pedagógia és Pszichológia Tanszék

A szociális-érzelmi-akarati képességek fejlettségi szintjei óvodáskorban

Szakdolgozat

Készítette: Mester Viola

IV. évfolyamos Óvodapedagógia
szakos hallgató

Témavezető: Berghauer-Olasz Emőke

PhD, mb. docens

Recenzens: Gávriľjuk Ilona

tanár

Зміст

Вступ	6
I. Дитина дошкільного віку	8
1. Фізичний розвиток	8
2. Розвиток когнітивного процесу	9
3. Соціальний та особистий розвиток	11
3.1 Розвиток гендерної ідентичності	11
3.2 Моральний розвиток	13
II. Вплив навколишнього середовища на розвиток дитини	17
1. Роль сім'ї	17
2. Роль спільноти	21
3. Роль природного середовища	23
III. Розвиток вольового потенціалу	28
1. Розвиток почуття обов'язку	28
2. Виникнення правосвідомості	29
3. “Криза трьох років” і його ознаки	30
IV. Емпіричне обстеження	31
1. Методи визначення рівня розвитку	31
2. Спостереження за рівнями розвитку соціально-емоційно-вольових навичок дітей	31
Підсумки	42
Додаток №1	45
Додаток №2	52
Журнал додатків, діаграмів та таблиців	54
Список використаної літератури	55
Резюме (українською мовою)	57

Tartalom

Bevezetés	6
I. Gyermek az óvodáskorban	8
1. Testi fejlődés	8
2. A megismerő folyamatok fejlődése	9
3. Szociális és személyiségfejlődés	11
3.1 Nemi identitásfejlődés	11
3.2 Erkölcsi fejlődés	13
II. A gyermekfejlődést meghatározó környezeti hatások	17
1. A család szerepe	17
2. A közösség szerepe	21
3. A természetes környezet szerepe	23
III. Az akarati képesség fejlődése	28
1. A feladattudat fejlődése	28
2. A szabálytudat kialakulása	29
3. A Dac korszak és jellemzői	30
IV. Empirikus vizsgálat	31
1. A fejlettségi szint mérésének módszerei	31
2. A gyerekek szociális-érzelmi-akarati képességeinek fejlettségi szintjeinek a megfigyelése	31
Összegzés	42
1.sz. Melléklet	45
2.sz. Melléklet	52
Táblázatok – Diagramok - Mellékletek Jegyzéke	54
Felhasznált irodalom	55
Ukrán nyelvű rezümé	57

Bevezetés

A gyermek személyiségének a fejlődése nagy részben függ az óvodai neveléstől. Attól függően lesz egy gyermekből egészséges vagy egészségtelen személyiséggel rendelkező felnőtt, hogy milyen hatások érik életének korai szakaszában a környezetéből. Véleményem szerint a nevelői munka során a nevelőknek az óvodában figyelembe kell venni a gyerekek különböző képességeit (szociális, érzelmi, akarati), fejlettségi szintjeit és szociális helyzetét. Kilenc éve dolgozom óvodában, tevékenységem során megfigyeltem, hogy nem mindegy, hogy egy gyermek milyen környezetből jön az óvodába, azt figyelembe véve kell viszonyulni hozzá, kell a vele való kapcsolatot kialakítani. Azért keltette fel a téma az érdeklődésemet, mert választ szeretnék kapni arra, hogyan kell nevelni a különböző képességű gyerekeket? Úgy gondolom, hogy ha ismerem, hogy a gyerekek képességeinek elemzésekor mire kell odafigyelnem, akkor ki tudom majd választani a megfelelő módszereket a munkám során. A kutatás eredményei reményeim szerint rávilágítanak azokra a dolgokra, amire eddig nem fordítottam figyelmet a nevelési folyamatban, amelyekkel eredményesebben tudom majd megoldani a differenciált nevelést.

A *célom* ezzel a kutatással, hogy az elkövetkezőkben sokkal célirányosabban és tudatosabban tudjak azok felé a gyerekek felé fordulni, akiknek különleges bánásmódra van szükségük, hogy minél eredményesebben tudjam őket fejleszteni. Nagyon fontos, hogy megtanítsuk a gyermekeknek, hogy hogyan tudnak beilleszkedni egy-egy közösségbe. Ekkor jelenik meg az integráció lehetősége, mint erre a célra a legmegfelelőbb eljárás. Nagyon fontos, hogy hasonló korú gyerekekkel nevelkedjen együtt minden gyermek, hogy olyan mintákat ismerjenek meg, amit esetleg a családi környezet nem biztosít.

Az általam felállított *hipotézis* szerint nem attól függ, hogy egy gyerek mennyire fejlődik az óvodai nevelés során, hogy városi vagy falusi óvodába jár, hanem az adott óvoda felkészültségétől, milyen felkészültek a nevelők, illetve milyen technikai felszereltséggel rendelkezik az intézmény illetve, hogy milyen családi környezetben él az adott gyermek.

Munkám során adatfeldolgozás, megfigyelés, összehasonlítás és értékelés *módszereit* fogom felhasználni. Elsősorban a szakirodalmak áttekintésével kezdem a kutatói munkám, amiben leginkább cédlázás módszerével fogok élni.

Előzetesen áttekintettem a témához kapcsolódó szakirodalmat és első lépésként a következőket választottam ki, melyekre építeni szeretném a kutatást. Az egyik fő mű a Cole, Michael - Cole,

Sheila R.: *Fejlődéslélektan*, annak is a harmadik fejezete, amely a kisgyermekkorról szól. A másik munka, amely részletesen taglalja témámat a Mönks J.F. - Knoers M.P.: *Fejlődéslélektan*. Ebben a műben a szerzők részletesen foglalkoznak a gyerekekkel az első és negyedik életév között és külön fejezet található az óvodás és iskoláskorú gyermekekről. Találhatóak még a témához kapcsolódó fejezetek a következő munkákban:

Gyermeklélektan (Mérei Ferenc-V. Binét Ágnes), ***Fejlődéslélektani Vizsgálatok*** – Társas kapcsolat és személyiség (Kósáné Ormai Vera-Járó Katalin-Kalmár Magda), Berghauer-Olasz Emőke: *Fejlődéslélektan*, ***Pszichológiai rendellenességek gyermekkorban*** (Ranchburg Jenő), *Pedagógiai lexikon I-III. (Báthory Zoltán - Falus Iván)*, *Pedagógia II.* (Kozma Béla), *Családi szocializáció és személyiségzavarok* (Bagdy Emőke), *Pszichológiai alapok* (dr. Madácsi Mária).

A kiválasztott irodalmakban részletesen találok anyagot az óvodáskorú gyerekek fejlődési szintjeiről mind testi, mind pedig lélektani vonatkozásban, ami elkerülhetetlen ahhoz, hogy egy komplex képet tudjak alkotni a gyerekek szociális, érzelmi, akarati képességeiről az óvodás korban. Természetesen a munka megírásához használom az interneten megtalálható forrásokat is, hisz az egy jóval szélesebb körű szakirodalom elérését teszi lehetővé. Az elméleti feltérképezés mellett a munka gyakorlati részében megpróbálom alátámasztani a megfogalmazott állításokat.

I. Gyermek az óvodáskorban

Az óvodás kor a gyermek életében az egyik legfontosabb fejlődési szakasz. Ebben a korban különösen fontos, hogy megfelelően fejlődjön mind testileg mind pedig szellemileg. A testi és szellemi fejlődéshez a legjobb feltételeket kell biztosítani a gyermekek számára az otthoni, családi környezetben és természetesen ugyan ez vonatkozik az óvodai tartózkodás idejére is. Munkám jelen fejezetében azzal foglalkozom, hogy melyek a testi fejlődésnek és a személyiségfejlődésnek a fejlődési szakaszai.

1. Testi fejlődés

A gyermekek születését követően az első fontos tényező a testi fejlődés. Azonban, hogy csecsemőkortól kezdve hogyan fejlődik a gyermek testileg, éppoly fontos, mint az, hogy hogyan fejlődik szellemileg. Tordáné Hajabács Ilona a testi fejlődés legkorábbi szakaszait a következő képen írja le a Nevelési Alapismeretek című művében:

„Az első év végére a testmagasság 25 cm-rel növekszik, a testsúly pedig háromszorosára. Ilyen nagyarányú testi fejlődés később nem lesz. Jellegzetes a csecsemők testformája: feje nagy, az egész testmagasság egynegyedét teszi ki, törzse rövid és még rövidebbek a végtagok. Ez a kisgyermekforma jellemző 5-6 éves korig. A csecsemőkorban – de később is – a cselekvések szakadatlan gyakorlása és az ezzel kapcsolatos erőfeszítés alapja az optimális testi fejlődésnek. A mozgás tartós korlátozása esetén nem fejlődnek rendszeresen az izmai és a csontozata, ügyetlen marad a gyermek.

Az óvodáskorú gyermek fő jellemzői közé tartozik a fokozott mozgásigény. A játéknak és a gyakorlásnak köszönhetően a mozgásformák folyamatosan gazdagodnak, óvodáskor végére pedig a mozgás a gyermek által már akaratilag is befolyásolttá válik, egyre ügyesebb, kitartóbb lesz, mozgását pedig az rendezettség jellemzi (Stöckert, 2004, 11.).

Az óvodáskor első szakaszában a gyerekek anatómiai alkatát tekintve, a kisgyermeki, gömbölyded formák a jellemzőek, óvodáskor végén viszont már a nyúlánk, kecses alkat dominál, ekkorra ugyanis a végtagok megnyúlnak, egyre izmosabbá válnak (Mönks- Knoers, 1998, 147.). A változás legszembeütőbb jele, hogy: „a fej, a törzs és a végtagok mérete arányosabbá válik.” (Stöckert, 2004, 9.). Emellett „a váll szélesebb lesz a medencénél, így megszűnik a test hengeres formája.” (Berghauer-Olasz, 2013, 100.). Az izomzat fejlődése révén óvodáskor végére a gyerekek általában már képesek az összerendezettebb, finomabb mozgások elvégzésére is

(Mönks- Knoers, 1998, 147.). Az arckoponya alsó és felső része is intenzív fejlődésen megy keresztül, melynek következtében eltűnik a „baba-arc”, 5-5 és fél éves korban pedig kezdetét veszi a fogváltás, ami a tejfogak fokozatos kilazulását, kihullását és a maradandó fogak kinövését foglalja magába (Balogh, 2005, 105.).

Csecsemőkorban a **mozgások** négy típusát különböztetjük meg:

- a feltétlen reflexmozgásokat,
- az önkéntelen vagy kifejező mozgásokat: rugdalózás, karok nyújtogatása, kiáltozás stb.
- a tanult, feltételes reflexmozgásokat: cumizás, fürdési szokások stb.,
- akaratlagos mozgások: nyúlás, mászás, dobás stb.

2. A megismerő folyamatok fejlődése

A megismerő tevékenység: érzékelés, észlelés, emlékezés szorosan együtt fejlődik a mozgással. A csecsemők jellegzetes tevékenysége és mindennapos "elfoglaltsága" a mozgás és a megismerés együttes gyakorlása a *szenzomotoros* (érezkelő-mozgásos) próbálkozás. Három hónapos kor után az érezkelő-mozgásos próbálkozások elsősorban a kézre irányulnak. A csecsemő felfedezi, sokáig nézegeti a saját kezét, kezének mozgását, majd a kezében vagy a keze közelében lévő tárgyakat is. Ezt követően – kb. 5 hónapos kortól – a látással irányított tárgymegragadással addig kísérletezik, amíg rövidesen ügyesen meg is tudja tenni. Ezzel egyidőben megtanul a hasára fordulni – majd vissza. Megtanulta a helyzetváltoztatás első lehetőségét. Általában a 7. hónaptól már tud a tárgyakkal tevékenykedni, ehhez járul, hogy ebben az időben már tud támaszkodás nélkül ülni, majd 9-10 hónapos korában tanulja meg a helyváltoztatást (csúszással, gördüléssel, mászással) és a 10. hónaptól próbál meg kapaszkodás nélkül állni, végül járni.” (Tordáné Hajabács Ilona, 2010.).

Frans J. Mönks-Alphons M. P. Knoers testi fejlődés legfontosabb jellemzőit az első és negyedik életév között nyolc pontban foglalták össze:

1. Ebben az időszakban a gyerek már tud ülni, állni és természetesen segítséggel vagy anélkül járni is. Négyéves korában a gyerek már tud ugrani, mászni, a bútorok között kúszni, karjával, lábával, ujjával durva és finom mozgásokat végezni, praktikus-motori szempontból a gyerek már önálló.
2. Négyéves korban a kéz és a szem koordináltan működik, a gyermek az ismert és ismeretlen helyzetekben is jobban tud orientálódni. A gyerekek számára a kéz egy

olyan eszköz, amely segítségével a környezetet manipulálni tudja. A kéz használata különösen megfigyelhető ,minden tevékenység során.

3. Amikor a gyermek már négy éves, nem csupán tud beszélni, hanem tudja azt használni családi beszélgetéseken is. A kortársakkal való beszélgetés ezáltal új dimenziót, formát kap. A gyerekek verbálisan befolyást tud gyakorolni és kívánságokat tud kifejezésre juttatni.
4. A kisgyermekkor végére már a gyerekek sok dolgot ismernek, amelyekkel naponta érintkezésbe kerülnek. Megkülönböztetik a dolgokat színük, nagyságuk, állagok és formájuk szerint. A környezetükből már sok tárgy nevét ismerik és a számukra ismeretlenek nevére rá tudnak kérdezni.
5. Négyéves korban már a gyerek tud térben és időben tájékozódni, ismeri a különbséget nappal és éjszaka között. Tudja tehát például, hogy nappal játszunk és éjszaka alszunk. Felfogja a különböző utasításokat, int például az itt, ott, tudja, hogy mi az a fent és lent. Már próbálkoznak azzal, hogy különböző tevékenységeket maguk végezzenek el: cipő felhúzás, fésülködés, orrfújás, kanállal való evés stb.
6. Előrehaladott a gyerekek normatív fejlődése. Azok a szavak, hogy „jó” és „rossz”, vagy „nem szabad”, „ne nyúlj hozzá” az emóciós reakciók jelzései lettek és fokozatosan a saját viselkedés vezérfonalává válnak.
7. Az a szükséglet, hogy elfoglalja magát, aktív legyen, egyre inkább meghatározó, vagyis képes terveket kidolgozni, már nem a véletlenül adódó kihívásoktól függ a tevékenysége.
8. A gyerek a tevékenységébe aktívan be akarja vonni a felnőttet, nem elég számára, hogy jelen van (Mönks– Knoers, 1998., 89-90.).

3. Szociális és személyiségfejlődés

A személyiség fogalmának nincs egységes, általánosan elfogadott meghatározása, ahány szerző, annyi meghatározás. Néhány közös vonás valamennyi személyiség elméletben megtalálható:

A személyiség fogalma szoros kapcsolatban áll az egyén cselekvésével, viselkedésével, azzal, amit eközben átél; a személyiség identitás, azaz ténylegesen létezik, nem csak egy szó az emberi viselkedés összefoglaló jelölésére; létezik egy viszonylag állandó „mag”, a lényeges jegyek összessége, amely kevésbé változik az élet során. Személyiségnek tekinthetjük „az egyénnek azokat a strukturális és dinamikai sajátosságait, amelyek a helyzetre adott jellemző válaszaiban tükröződnek” (Pervin L. A., Cervone D., John O. P, 2005.).

„Azoknak a pszichofizikai rendszereknek a dinamikus szerveződése az egyénen belül, amelyek meghatározzák jellemző viselkedését és gondolkodását” (Allport G. W., 1985.).

A sokfajta megközelítés az emberi viselkedés hihetetlen összetettségére utal, s arra, hogy számtalan tényező működteti, módosítja, határozza meg azt. Természetesen az emberi viselkedést elsősorban a személyisége határozza meg.

A személyiség kifejezés a latin eredetű persona szóból származik. Ez a szó eredetileg színpadi álarcot, szerepet jelölt. Ebből alakult ki az angol personality kifejezés, melynek a magyar megfelelője a személyiség szó.

Az egyén szóval az embert, mint az emberi nem egy tagját, egyedi képviselőjét jelöljük.

Az egyéniség (individuum) azokat az egyéni, az egyik embert a másiktól megkülönböztető vonásokat tartalmazza, amelyek az emberek közötti kapcsolatokban, érintkezésekben nyilvánulnak meg. Minden embernek van egyénisége, őt a többiektől megkülönböztető, ún. individuális vonásai.

A jellem (karakter) azoknak a viszonylag állandó, tartós személyiségvonásoknak az együttese, amelyek az emberek cselekedeteiben, tetteiben, életstílusában mutatkoznak meg (Pervin L. A., Cervone D., John O. P, 2005).

3.1. Nemi identitásfejlődés

A nemi identitásról szintén a Mönks és Knoers féle Fejlődéslelektanban olvashatunk, melyben leírják, hogy a nemi identitás (gender identity) fejlődésével az utóbbi években egyre

intenzívebben foglalkoznak a szakmában, 1989 óta jelenik meg a Gender and Education című szakfolyóirat. A nemhez kötött viselkedés keletkezésével kapcsolatban jelentkező komoly véleménykülönbségek ellenére egyetértés uralkodik abban, hogy kezdettől fogva különbségek vannak a lányok és fiúk között, és a nemre jellemző viselkedés elsajátításának alapját a biológiailag meghatározott különbségek képezik. 1960-ban Kohlberg 3 elméletet állított fel a nemre jellemző viselkedés keletkezésére:

1. a pszichoanalitikus elmélet,
2. a szociális tanulás elmélet,
3. a kognitív fejlődéselmélet.

A pszichoanalitikus elmélet szerint a nemi identitás az Oidipusz komplexusban lejátszódó folyamatok révén keletkezik. Ez a fiúknál a harmadik és a hatodik életév között zajlik le. Freud szerint a fiú anyja iránt szexuális vágyat érez és ugyanakkor féltékeny apjára. Azért, hogy a riválistól való félelmet elhárítsa, azonosul apjával, s az azonosulás eredményeként sajátjává válik a szülői normarendszer, viselkedési szabály. Ebből jön létre a nemre jellemző vagy nemhez kötött viselkedés is. Hasonló folyamat játszódik le valószínűleg a lányoknál is személyiségfejlődésük során.

A tanuláselméleti felfogás szerint a nemhez kötött viselkedés azoknak a hatásoknak a következtében jön létre, amelyet a szociális környezet a gyermekre gyakorol. Minden társadalomban vannak speciális nézetek a fiúkhöz vagy a lányokhoz kapcsolódó viselkedésmódról. A fiúk például lehetnek vadak, aktívabbak, hangosabbak, mint a lányok, azonban a lányoktól azt várják el, hogy szelídebbek, csendesebbek legyenek. A fiús és lányos viselkedést a környezet jutalmazza, ami valószínűbbé teszi, hogy az adott viselkedés a jövőben megismétlődjön. A nem nemhez illő viselkedést a környezet nem jutalmazza, így valószínű, hogy az a fajta megnyilvánul a gyerekek ritkábban figyelhető majd meg. Például ha egy kisfiú sír, a szülők azt mondják neki: „Ne bögj, mint egy kislány”.

A kognitív fejlődéselmélet abból indul ki, hogy a nemhez kötött viselkedés keletkezésekor a kognitív folyamatok mint közvetítő faktorok állnak a középpontban. Ez azt jelenti, hogy a gyerek először átéli a kognitív önkategorizálás folyamatát: fiúként vagy lányként ismeri meg magát. A környezet csak ezután befolyásolja a viselkedést. E felfogás szerint a nemi identitás az individuumból kiindulva alakul ki, melynek alapja a nemi állandóság felfogása, mely szerint nemünk énként állandó dimenziója. Csak ezután játszanak szerepet a szociális tanulási folyamatok mint befolyásoló tényezők.

Elmondhatjuk tehát, hogy a nemhez kötött viselkedés fejlődésének alapját biológiai tényezők képezik, a szociális tanulási folyamatok azonban már korán hozzájárulnak ahhoz, hogy a nemi identitás azoknak a szocializációs normáknak megfelelően fejlődjön, amelyek szerint a különböző társadalmakban fiúra, illetve lányra jellemző viselkedésnek tekintenek bizonyos viselkedési formákat (Mönks - Knoers, 1998, 159-161.).

A Michael Cole - Sheila R. Cole Fejlődéslélektan szerzői szerint a nem önmagában nem egy szerep abban az értelemben, ahogyan szerep nővérnek, pilótának vagy gyári munkásnak lenni. Inkább olyan tulajdonság, amely sok társas szerep kialakításába részt vesz, meghatározva, hogy az ember kislány-e vagy kislány, barát-e vagy barátnő, férj-e vagy feleség. A gyerekek nemi identitása befolyásolja, mindenfajta munkát választanak majd, hogyan kezelik őket az idegenek, és még társadalmi státuszukat is. Minthogy a nemi identitás olyannyira központi a felnőttek élményvilágában, a fejlődésszichológusokat nagyon érdekli az a kérdés, hogy hogyan értik meg a gyerekek, hogyan értelmezik a szerepeket.

A lányok és a fiúk a kisgyermek korban az azonos nemű szülőket választják azonosulások modelljévé. A fejlődési pálya azonban, amely a két nemet megfelelő identitáshoz vezet, legalább egy szempontból különbözik. Bár a családok szerkezete társadalmakon belül és azok között is változatos mintát mutat. A fiúk és a lányok életében egyaránt az első két életévben az anyjuk az a személy, aki a legkiemelkedőbb szerepet játssza. Leginkább Ő jelenti a testi jóllét, az élelem és a figyelem fő forrását. A harmadik életévükbe lépő gyerekeknél a második év kötődései kezdenek eltűnni, átalakulni. A csecsemőkorban meglévő „közel lenni” érzést az úgynevezett „olyannak lenni” érzés váltja fel, cseréli le a gyermek életében. A fiúknál az apához hasonulás igénye azt követeli meg, hogy különbözzenek attól a személytől, aki addig a legközelebb volt hozzájuk, az anyjuktól. A lányok azonban épp fordítva, arra törekszenek, hogy olyanok legyenek, mint az a személy, aki a legközelebb áll hozzájuk, természetesen ez az anyjuk. Freud úgy vélte, hogy az élet korai szakaszában, talán az első év vége felé a csecsemők kezdik felismerni, hogy a külvilág egyes tárgyai olyanok, mint ők maguk.-ezt nevezte Freud elsődleges azonosulásnak. A harmadik életévben következik be a másodlagos azonosulás, amely során a személy a saját Ego-ját a másik, modellnek tekintett személy mintájára formálja (Cole - Cole, 1998, 378-379.).

3.2. Erkölcsi fejlődés

Az erkölcsi tudat az értelmi fejlődés függvénye. A kognitív képességek alakulásával a gyerek egyre inkább felfogja a szabályok értelmét és jelentését, azt, hogy a normák betartása a

társas együttlét elengedhetetlen feltétele. Egyre határozottabb elképzelése lesz arról, hogy a vétségek mértéke helyzetfüggő, illetve hogy a vétségek büntetése nem feltétlenül igazságos. Kisiskoláskorban már jól tud alkalmazkodni az elvárásokhoz, és meg is akar felelni nekik, mivel belátja a szabályok fontosságát, és már képes arra is, hogy ennek megfelelően viselkedjék. Már pontosan felméri, ha a tanár igazságtalanul osztályoz, méltatlankodik, ha valamelyik osztálytársa csalással jut előnyökhöz. Szigorúan bírálja a szabályszegőket. Az életkor előrehaladtával, az elvont gondolkodás képességének kialakulásával pedig már arra is képes lesz, hogy ezekről a kérdésekről elmélkedjen. A pszichológiában az erkölcsi tudat fejlődésével foglalkozó két legismertebb elmélet Jean Piaget és Lawrence Kohlberg nevéhez fűződik. Mindkét elmélet hangsúlyozza, hogy a gyerek csak a kognitív fejlődés függvényében tudja megérteni a társas elvárásokat. Viselkedésének megítélése, de a felnőtt tanítása is ehhez kell, hogy igazodjék. Amikor a homokozóban játszó másfél éves kisajátítja társa vödörét, viselkedése alapvetően különbözik a tizenéves lopásától. A másfél éves nem érti, mit lehet és mit nem. Ha a vödör iránti olthatatlan vágyát legyőzi, azt kizárólag anyja vagy apja tiltó szavára teszi. A tizenéves viszont már képes belátni, hogy viselkedése helytelen. Ennek fényében azt is beláthatjuk, hogy másképp kell tiltani és másképp kell megokolni elvárásainkat a különböző életkorokban. A kétévest nem serkenti óvatosságra, ha azt mondjuk neki, hogy „Vigyázz, elüthet egy autó!” Ebben az életkorban hatékonyabb fegyelmezés, ha egyszerűen azt mondjuk neki, hogy „Állj!”, miközben látja aggódó tekintetünket. (N. Kollár – Szabó, 2004).

Az erkölcsi fejlődésről szintén írt Mönks és Knoers művében. Szerintük a szociális és személyiségfejlődés szempontjából központi szerepet játszik az erkölcsi nevelés. A pszichológia nem régen kezdett csak el foglalkozni a moralitás rendezett kutatásával. Hosszú ideig ezt a témát az etika részeként tartották számon. Az erkölcsi nevelésnél szintén a fentebb említett három felfogás, elmélet szerint a pszichoanalitikus elmélet, a szociális tanulás elmélet és a kognitív fejlődéselmélet az irányadó a műben. Leírják, hogy Freud pszichoanalitikus elmélete szerint a személyiségnek három összetevője van, melyek egymás után fejlődnek: az ösztön-én (id), az én (ego) és a felettes én (superego). Kezdetben csak az id van meg, melyet a vágybeteljesítő, ösztönös impulzusok képviselnek. Az ego feladata az alkalmazkodás a realitáshoz. A superego végül az az összetevő, ami a helyzet által felállított normákat, tiltásokat képviseli. A felettes én keletkezésekor is központi szerepe van az Oidipusz komplexusnak. 2-3 éves korban jelentkezik, amikor, Freud szerint, a fiú szexuális vonzalmat érez anyja iránt, emitt apjával rivalizál és a riválistól való félelme egyre erősödik. Félelme elhárítására azt a megoldást találja, hogy azonosul

apjával, s annak erkölcsi értékrendjét, normarendszerét magáévá teszi. Ez a készség azonban a büntudatból ered. Ebből a büntudatból ered az a készsége, hogy apjával azonosuljon.

A felettes ént internalizált normákat tartalmazó személyiség-összetevőnek kell tekinteni. Olyan normákról van szó, melyek nem kizárólag az apától származnak, hanem ezeket mások is sugallják a környezetből. Freud szerint a büntudati érzésre való készség jelenti a lelkiismeret keletkezésének legfontosabb tényezőjét. A kognitív megközelítési mód a hangsúlyt a belátásra és megértésre helyezi. Piaget már az 1930-as években közölt eredményeket az erkölcs fejlődésével kapcsolatban. Piaget felismerései azt mutatják, hogy 8,9 éves koráig a gyerekek abszolút véleményeket és ítéleteket alkotnak, nem hajlandóak engedményeket tenni, ha arról van szó, hogy dolgokat, tetteket ítéljenek meg. A 8. Életév után látjuk, hogy a gyerekek egyre inkább képesek arra, hogy bizonyos viselkedésmódok megítélésekor szitutatív tényezőket is figyelembe vegyen. Az úgynevezett objektív felelősségtől a szubjektív felé tartó fejlődés a 8. életév után gyors tempóban halad előre. Piaget a fiktív történetek módszerét alkalmazta. Az általa kitalált történetekben mindig egy jó és rossz szándék következményeként fellépő eredményt látunk. Példa 1: Egy fiú jó jegyet kapott az iskolában. Hazaérve boldogan örömmel rohan a konyhába, hogy anyjának megmutassa. Nem tudja, hogy az ajtó mögött egy széken van egy tálca 10 csészével és kistányérral megrakva. Nagy lendülettel nekivágja az asztalt a székeknek, és minden csésze és kistányér összetörik.

Egy másik fiú anyja távollétét arra akarja felhasználni, hogy megszerezzen magának egy szelet csokoládét a hűtőszekrényről. Felkapaszkodik egy székre, de még így sem éri el, közben leesik egy pohár és összetörik.

Megkérdezte a gyerekeket, hogy melyik gyerek cselekedete a rosszabb, melyik fiú viselkedett helytelenül. Kinek jár nagyobb büntetés. Kiderült, hogy a gyerekek 8 éves korukig főleg az okozott anyagi kárt veszik figyelembe. A motívumok és a szándékok szinte alig játszanak szerepet. Ezek jelentősége csak a 8. életév után nő meg. Piaget ezzel kapcsolatban azt mondja, hogy az objektív felelősség 10 éves kor után már nem lelhető fel, míg a szubjektív felelősség a kilencéves korban gyakran a tízéveseknél pedig már szinte minden esetben megfigyelhető a kísérletekben résztvevő gyerekek körében. Kohlberg fejlesztette tovább Piaget elméletét. Szerinte az erkölcsi tudat fejlődése 6 szinten megy végbe. Feltételezésének az alapja, hogy az egyes szintek meghatározott sorrendben jelentkeznek, tehát a világon mindenütt fellelhetők, ha nem is feltétlenül ugyanabban az életkorban, de a nevezett sorrendben fejlődnek. A következő szintekről beszél:

1. szint: Engedelmesség a büntetés elkerülés céljából
2. szint: Alkalmazkodás a jutalom és jóindulat elnyerése érdekében
3. szint: Alkalmazkodás mások helytelenítésének elkerülésének érdekében
4. szint: A törvények és társas szabályok betartása annak érdekében, hogy elkerülje az autoritás helytelenítését
5. szint: Az általánosan elfogadott, a köz jóléte szempontjából lényeges elvek követése, hogy megőrizze társai tiszteletét
6. szint: A saját választású etikai elveken alapuló cselekvés, hogy elkerülje az önvádat

Heymans arról számol be, hogy 27 különböző országban végzett kutatásainak eredményei általában összhangban vannak Kohlberg elméletével, ugyanakkor a 4.-ről az 5.-re való átmenetet általában csak az urbánus társadalmakban figyelhetjük meg. Ez azzal van összefüggésben, hogy az urbánus kultúrák a társadalmi rendnek nemcsak egy világosan meghatározott vonatkoztatási rendszerét ismerik, hanem számukra különböző kisebb vonatkoztatási rendszerek léteznek. Ezek alkalmasak az ott élő emberek számára ahhoz, hogy morális-kognitív konfliktusokat éljenek meg (Mönks - Knoers, 1998, 159-161.).

II. A gyermekfejlődést meghatározó környezeti hatások

A gyermeket születésétől kezdve különböző hatások érik (Péley, 2004). Ezek között a megtalálhatóak a család, a közösség és a természetes környezet. A következő fejezetben megvizsgálom a család, a közösség és a természetes környezet szerepét az óvodáskorú gyermek személyiségfejlődésében (Super – Harkness, 2006). Ezek a három tényezők azok, melyek a véleményem szerint a legfontosabbak a személyiségfejlődés szempontjából így az ők vizsgálatát tartottam a legfontosabbnak.

II.1. A család szerepe

A család mind a gyermekek személyiségének alakulásában, mind a felnőtt emberek életében nagyon fontos szerepet tölt be. A családok házasságkötéssel vagy a tartós együttélés megteremtésével jönnek létre. Minden személy, aki házasságot köt, élete folyamán két családnak a tagja. Először azé a családé, amelybe beleszületik, majd azé, melyet ő alapít azzal, hogy házasságot köt vagy gyermeket vállal. (Kozma Béla, 2001.). A két család és azok élete között létezik bizonyos folytonosság. A gyermekkorban szerzett benyomások a későbbi családi életben is meghatározó tényezőként vannak jelen. A család a nemzedékek és a nemek szabályozott együttélésének az egész világon elterjedt, államilag elismert és társadalmilag értékesnek tartott normális formája. A társadalom szempontjából a család alapvető társadalmi közösség. Olyan sajátos kis szociális csoport, amely a férfi és a nő házassági kötelékére épül, akik együtt élnek és gazdálkodnak.

A legtöbb ember élete első szakaszában elkerülhetetlenül tagja egy minimálisan anyából és apából álló családnak, s mivel a vérségi és együttélési kötelek különleges kohéziót teremtenek és a családot körülveszi a társadalmi környezet és a hatalom támogatása, s mivel itt kezdődik megalapozó – sokak szerint a teljes folytatást meghatározó – szakaszában az élet, ez a legkomplexebb és legerősebb nevelési szintér (Kozma Béla, 2001.).

A családnak három típusát különböztetjük meg:

- a. teljes (családmag ill. nukleáris)
- b. csonka (egy szülő)
- c. másodízben alakult

A gyermek fejlődésében az egyik fontos, ha nem a legfontosabb tényező, környezeti hatás a család. A XX. század nagyobbik részében a hagyományos családkép az Egyesült Államokban egy férjet, egy feleséget és két vagy három gyermeket jelentett. Ezt a fajta családot az

antropológusok nukleáris családnak nevezik. Habár az ilyen mintacsaládok sok amerikai közösségben megtalálhatók, semmiképp nem képviselik a jelenleg létező családtípusok teljes skáláját. Számos háztartásban a gyereket csak egy szülő, vagy több felnőtt neveli egy úgynevezett nagycsaládban. A világon létező családtípusokat vizsgáljuk, az amerikai ideálnak számító nukleáris család kisebbségbe kerül. A domináns minta a többnejűség, amikor a férfiak több feleséget tartanak.

Urie Bronfenbrenner modelljében a környezeti szintek mindegyike kölcsönös kapcsolatban áll szomszédjaival. A szülők befolyásolják a gyermeküket, a gyerekek szintén hatnak a szüleikre. A szülők otthoni viselkedésére hatással vannak a munkahelyi, közösség béli tapasztalataik, míg a társadalom, amelynek a közösség része, egyrészt formálja tagjait, másrészt maga is formálódik a tagjai által.

A család az a környezet, amely legközvetlenebbül hat a kisgyerekek fejlődésére. A szülők egymást kiegészítve befolyásolják gyermekük fejlődését. Egyrészt, formálják gyermekük személyiségét a különféle viselkedésekre adott reakcióik, az általuk támogatott értékek és mintaként nyújtott viselkedésmintáik által. A szülők úgy is hatnak a gyerekekre, hogy megválogatják azon környezeti tényezőket egy részét, amelyeknek a gyerekeket kiteszik, például azokat a helyeket, amelyekre az otthonukon kívül elviszik őket, a tv műsorokat, amelyeket megnéznek, a gyerekeket, akikkel játszanak. A gyerekek már azelőtt formálják szüleik viselkedését, mielőtt először határozott „nem”-mel válaszolnának valamilyen szülői utasításra vagy kérésre. (Cole - Cole, 1998., 417-416.).

„Bagdy Emőke szerint nyolc nevelési stílus különböztethető meg:

- 1) Harmonikus nevelés. A szülő szeretettel, bizalommal, határozottan, következetesen, értelmes és világos korlátokat támasztva nevel. Igényeit a gyermekhez igazodva fogalmazza meg. A gyerek barátságos, aktív, megbízható. Szociális, belátó, jó önkontrollal rendelkező, felelősséget vállaló, erkölcsös személyiség lesz. A nevelő meleg, emberi kapcsolatokat alakít ki, nyílt, demokratikus légkört teremt, világos követelményeit betartja. A közösségben baráti kapcsolatok, kohézió, együttes élmény, közvélemény és közösen kialakított betartott normák vannak jelen.
- 2) Liberális nevelés. A szülő elfogadóan, megértően, bizalom teli és kölcsönös elfogadáson alapuló érzelmi légkörben nevel, de a felállított követelményt nem tudja betartani. A gyerek kreatív, ambiciózus, elegendő szeretetet kap, így kész elkötelezett és érzelmileg vállaló kötődésekre. Önkontrollja gyenge, sikerért és népszerűségért sok

mindent feláldoz. A nevelő jó munkaléggkört teremt, de feladattartás nélkül. A közösség aktív de jellemzője a túlzott realizálás.

- 3) Normatív nevelés. A szülő meleg családi léggkört biztosít a gyerek számára, melyben a gyerek biztonságosan és stabilan fejlődhet. Szeretettel de az utat mindenben kijelölve, merev irányítással nevel. A gyerek szorgalmas, kötelességtudó, érzelemgazdag, de nem tanulja meg, hogy bizonyos helyzetekben önállóan hogyan kellene döntenie. Nem kezdeményező. Eredményeit, sikereit a szorongás és kudarc elkerülésének vágya motiválja, ez csökkenti a kreativitást. A nevelő jó hangulatot, feladattartást, fegyelmet teremt. Önállóságra, önálló döntés képességére viszont nem nevel. A közösségben jó a hangulat, a teljesítmény megfelelő, de a csoport teljes konformitást követel.
- 4) Túlvédő és túlgámolító nevelés. A szülő részéről a gyermek iránt érzett szeretet dominál, de agyonfélti és aggodalommal veszi körül gyermekét. Ezzel passzívvá, gátolttá teszi. Szinte minden feladatot megold helyette. A gyerek egyértelműen kudarcgerülő lesz. Nem mer vállalkozni, passzív, engedelmes, jó gyerek lesz, akinek minden változás komoly gondot, törést okoz. Nem ismeri meg saját képességét. A nevelő túlzott dédélgetéssel, jutalmazással, lekenyerezéssel igyekszik nevelni. A közösség nem hatékony, csak érzelmileg kapcsolódók halmaza, a melegség, az oltalom bázisa.
- 5) Autonóm vagy hideg, demokratikus nevelés. A szülő egyenrangú partnerként kezeli gyermekét. Elvárásait a gyermek képességeihez szabja, nyíltan, becsületesen, de megfelelő szeretet hiányában, túlságosan racionálisan nevel. Megőrzi a gyermek autonómiáját és őt is erre ösztönözi. A gyermek érzelmileg kielégítetlen, kötelességtudó, szilárd normarendszerrel rendelkező, megbízható egyén lesz. Aktív, felelősséget vállaló de törekvő. A nevelő határozottan, következetesen, világosan nevel, de érzelmileg nem kötődik tanítványaihoz, távolságtartó. A közösség demokratikus, nincs együttes élmény, csak a cél és normák tartják össze tagjait.
- 6) Elhanyagoló vagy nemtörődöm nevelés. A szülő inkább érzelmi és nem anyagi törődés oldaláról hanyagolja el a nevelést. Azért buzdít önállóságra, hogy a gyerek ne legyen terhére. Mindent megad a gyermekének. Korlátokat akkor támaszt, ha a gyerek zavarja valamiben. A gyerek szülői támasz nélkül, maga küzd meg a problémával, frusztrációval. Agresszív, gátlástalan, belső fékekkel nem rendelkező személy válik

belőle. Szeretet hiányában nő fel, kapcsolatteremtő képessége gyenge. A nevelő a gyerekekkel csak abból a szempontból foglalkozik, hogy megtanulja a tananyagot, a gyerek személyiségének fejlődésével nem törődik. A közösség nem alakul ki ebben a nevelési stílusban, hatékonysága ezért nincs is.

- 7) A kemény nevelés. A szülő szigorúan, vasfegyelemmel nevel, gyermeke személyiségét teljesen figyelmen kívül hagyva nevel. A nevelés alapja a félelemkeltés, a parancs, a büntetés, a kényszerítés. A gyerek zárt személyiséggé válik. Fanatizmus, önmaga ellen fordított agresszió jellemzi. vágyait elfojtó, szorongó, parancsra cselekvő ember lesz. A nevelő csak a fegyelem fenntartásáért törekszik. A közösség fanatikus csoport.
- 8) Diszharmonikus nevelés. A szülő érzelmi, erkölcsi szintje alacsony. Csekély szeretet, a biztonságérzet-nyújtás képtelensége, a fejlesztő hatások hiánya, illetve ezek hullámzása a jellemző. Fő módszer a szidás, megalázás. A gyerek állandó bizonytalanságban és szorongásban van. Kielégületlen, gátolt, neurotikus ember lesz. A nevelő hideg, állandóan gátol, korhol, a légkör és a teljesítmény gyenge. A közösség nem létezik, rossz légkörben egymást hibáztató emberek halmaza. (*Bagdy Emőke, 1986.*)

A második világháború alatt és után a világ különböző országaiban számos nevelőotthon létesült az anyjuktól elszakadt gyerekek számára. Sok olyan is, ahová csecsemőkorban kerültek a gyerekek, mert anyjuk bombatámadás közben halt meg, vagy esetleg menekülnie kellett és a gyereket nem vitte magával. Ezen otthonok nagy részében kiváló egészségügyi, higiéniai ellátást biztosítottak, korszerű felszereléssel. Ennek ellenére a gyerekek nem fejlődtek kielégítően. A családjukban nevelkedett gyerekek, annak ellenére, hogy jóval rosszabb ellátásban részesültek, mint az intézeti gyerekek, jobban fejlődtek, főképp beszédképességükben és értelmi teljesítményeikben. Hamarosan kiderült, hogy van egy olyan terület, amelyen ennél is lényegesebb a különbség a csecsemőotthonokban és a családban nevelt gyerekek között és ez az érzelmi életük. Az erre vonatkozó első, nevezetes vizsgálatot R. Spitz végezte. Négy gyermekcsoportot vizsgált meg a fejlődés minden fontosabb mozzanatára kiterjedően: mozgás, érzékelés, manipuláció, megértés, kapcsolat-készség. A kísérlet végig kísérte a gyerekeket első életévükben. Az eredmények elemzésekor az első életév első harmadának teljesítményeit hasonlította össze az utolsó harmad teljesítményeivel. Az egyik csoport lelenc csecsemőkből állt, a másik börtönbüntetésüket töltő leányanyák gyermekei voltak. A kísérlet szerint a családi

környezetben felnőtt és a börtöni környezetben, az anyjuk által nevelt csecsemők között 1-4% volt az eltérés, míg az anya nélkül nevelkedő csecsemőknél 40%-os visszaesés mutatható ki. (Méreai -V. Binét, 1978, 23.).

A kísérlet tehát bebizonyította, hogy a gyerekek család, vagy anya nélkül kevésbé fejlődnek, meg sem közelítik a családban nevelkedő társaik szintjét. Elmondható tehát, hogy a család a legfontosabb, fontosabb a különböző tárgyi feltételektől, anyagi javaktól. Ha nincs meg az a közeg, amit a család biztosítani tud, az kihat a gyerek egész életére. A munkám elején, a felállított hipotézisemben, szintén a család meghatározó szerepét feltételeztem, melyet a fent leírt kutatás maximálisan alátámaszt.

II.2. A közösség szerepe

Amikor egy közösségről beszélünk, akkor egyúttal azokról az egyénekről is szó van, akik a közösséget alkotják. Az egyén és a közösség, illetve a közösség tagjai tehát szükségszerűen valamilyen kapcsolatban állnak egymással, függetlenül attól, hogy kisebb (pl. családi) vagy nagyobb (pl. lakóhelyi) az adott közösség. Ennek a viszonynak az alapja az egyének, emberek együttműködése, ahogy a *Pedagógiai Lexikon* is fogalmaz. Az egyik értelmezés szerint a közösség az emberi együttélés és együttműködés történelmi formája. Az ilyen közösséghez való tartozás alapja a beleszületés, a véletlen és ritkán a szabad választás. Az értékszempontú értelmezés szerint a közösség az emberi együttműködés legmagasabb rendű formája és olyan társulás, melyet autonóm személyiségek szabadon hoznak létre. Az egyén az ilyen társuláshoz nem beleszületés vagy véletlen, hanem önálló döntés útján csatlakozik (Báthory - Falus, 1997, 312.).

Az ember alapvetően társas lény, ezért természetes igénye a közösségi lét, a közösségben való létezés. A közösség szabad megválasztását nemcsak ez a szükséglet befolyásolja, hanem jelentős mértékben a közös érdekek és értékek. Azok a közösségek, amelyekbe az egyén beleszületik vagy véletlenül belekerül, közös érdekek és értékek mentén jöttek létre. A közösség célja tehát egyrészt, hogy kielégítse az egyén közösségszükségletét, másrészt valamilyen a társadalom számára fontos feladat teljesítése (Báthory - Falus, 1997, 312.). Ilyen módon például az iskola mint közösség lényeges szerepet játszik az egyén fejlődésében, egyúttal azonban a társadalmi szintű oktatás és nevelés feladatát látja el.

A közös érdekeken és értékeken kívül vannak más általános jellemzői is a közösségnek (Méreai, 1989.). A közösségek általában közös célok vagy feladatok érdekében jönnek létre. A

közös célok eléréséért a közösség tagjai közös döntéseket hoznak, közös lépéseket tesznek. Nagy jelentőségű a közösségi (érzés) tudat(a), vagyis az említett jellemzők létezésének tudata, hiszen ezáltal a tudat által válik lehetővé a közösség (hatékony) működése. A közösségi tudat jelzi, hogy a közösség fontos az egyén számára, illetve az egyén a közösség számára (Forgas – Williams, 2006.). A *Pedagógiai Lexikon* nem tér ki arra, hogy mikor működik jól, sikeresen és emberi értékek szerint egy közösség. Elsősorban közös emberi érdekekért, értékekért és célokért jön létre, mégsem biztos, hogy hatékonyan működik. A hatékony működéshez feltétlenül szükség van a közösség tagjainak kooperációs (együtt-működési) készségére, hiszen közös döntéseket hozni és közös lépéseket tenni csak együttműködéssel lehet. Az együttműködésben a közösség tagjai természetesen nem egyforma mértékben és módon vesznek részt: van, aki főszerepet vállal a közösség működésében, és van, aki csak a jelenlétével járul hozzá ehhez. Az ember egyidejűleg több közösséghez tartozik, melyek különböző nagyságúak és minőségűek lehetnek. A kisebb közösségek közül jelentős szerepet játszanak az egyén szocializációjában a család és az iskolai osztályközösség(ek). További közösséget alkot például az iskola, a munkahely, a lakóhely vagy egy kórus, léteznek művészeti, gazdasági, politikai stb. közösségek is.

A közösség fogalmához kapcsolódóan fontos tisztázni, hogy mit értünk közösségen, illetve csoporton. A közösség és a csoport működése sok tekintetben hasonlít egymásra, de nem teljesen felcserélhető fogalmakról van szó. Diszciplináris szempontból fontos különbség, hogy a pszichológiában a csoport, a pedagógiában a közösség fogalma használatos. A csoport fejlődésére a csoportdinamikai folyamatok jellemzőek és a közösség pszichológiai fejlődését is ezek segítségével írhatjuk le. A csoport megkönnyíti a tagjai számára, hogy folyamatos interakcióban legyenek egymással, ami egy nagyobb közösségben nem lehetséges. Ilyen módon például egy város lakossága közösséget alkot, de személyes kapcsolat az összes lakos között természetesen nem jöhet létre. A lakóhelyi közösség úgy tud működni, hogy a lakosok kisebb-nagyobb csoportjai hatnak egymásra. Közvetlen interakció a csoportot alkotó egyének között valósul meg (*Szécsényi, 2016*).

Egyén és közösség viszonya nemcsak társadalmi szinten változott és változik meg, hanem az egyes ember szempontjából is átalakul élete folyamán. Az első természetes közösség, amelybe beleszületünk, a családuknk. A család nagyon fontos szerepet tölt be a személyiség fejlődésében, melyet az iskoláskor alatt az iskola és az iskolai osztályok is segítenek. A serdülőkortól kezdve szükségszerűen – ez a serdülő szükséglete is – csökken a családtól való függés és nő a kortárs csoportok hatása. Sok közösség (pl. az iskolai osztályok) rövidebb-hosszabb idő után

átalakul, majd meg is szűnik és helyüket újabb közösségek veszik át. Ilyen közösség például a munkahelyi közösség, amely ma már gyakrabban változhat, mint korábban, vagy az egyén által alapított család. A természetes közösségeken kívül sokszor csatlakozik az ember különböző mesterséges közösségekhez is a saját döntése szerint *(Szécsényi, 2016)*.

Az ember egyik alapvető jellemzője, hogy társas lény. Egy másik fontos antropológiai tény, hogy a nevelés az emberhez, az emberi léthez kötődő sajátos jelenség. Történelmi szempontból megállapíthatjuk, hogy az emberek – valamilyen formában, szinten és eredményességgel – mindig nevelték a felnövekvő utódokat. A nevelés általános értelemben a következőt jelenti: olyan céltudatos, az egész társadalomra jellemző tevékenység, amelyben a nevelők (elsősorban felnőttek) irányítani kívánják a felnövekvő generációk (utódok) fejlődését és megerősíteni őket abban, amit a nevelők elvárnak, jónak tartanak. E tevékenység során tehát nevelő és nevelt között interakció (kölcönhatás) megy végbe. Hogy ez mennyire eredményes, hogy nevelhető-e az ember, és ha igen, mennyire, már régóta felmerülő kérdések. Az álláspontok két véglete, hogy az ember korlátlanul nevelhető, illetve egyáltalán nem. A valóság és a gyakorlat azonban e két nézet között van: az embert bizonyos tekintetben lehet nevelni, más tekintetben nem *(Zrinszky, 2002, 14–15.)*.

II.3. A természetes környezet szerepe

Környezeten értjük az embert körülvevő természeti és társadalmi tényezők összességét, amellyel az ember kapcsolatba lép, az reá hat. Ez a hatás azonban nem egyoldalú, mert az ember is hat környezetére.

A környezet a valóság azon része, amellyel az ember kapcsolatban áll. Két nagy területét különítjük el, a természeti és társadalmi környezetet. Mindkét típusnál beszélünk makro- és mikrokörnyezetről. Minden személy beleszületik egy adott természeti, társadalmi környezetbe, amely minden hatótényezőjével együtt jelenik meg az egyén életében.

A tényezők első dimenziója az a topográfiailag jól körülhatárolható hely, ahol az egyén él. Az ökológia ezt a helyet környéknek nevezi. Ez a terület a környezet "működési helye". Ide tartoznak az éghajlati, az időjárási viszonyok, a természeti adottságok, a fizikai környezet.

A tényezők második dimenziójába maga a település" tartozik. Annak nagysága, infrastruktúrája, szerkezete, objektív adottságai (pl. kulturális intézmények hálózata, kereskedelmi hálózat stb.) nagyon fontos tényezők. Lényeges kérdés a település története, hagyományai, a kialakult emberi viszonyok, a szomszédság, a lakókörzet.

A harmadik dimenzió az adott terület kultúrája. Ide sorolhatók egyrészt a kultúra közvetítő közegei, az iskola, a kulturális intézmények, másrészt a terület értékrendszere, értékpreferenciái, a helyi társadalom normarendszere. A településen működő társadalmi szervezetek is a tényezők jelentős csoportját adják.

Azoknak az elemeknek, hatótényezőknek a rendszerét; amelyek áttétel nélkül hatnak az egyénre, közvetlen környezetnek nevezzük. Ilyenek az ember egyedi, konkrét kapcsolatai (család, rokon, barát, munkahely), a lakóhely anyagi, tárgyi és kulturális körülményei. A lakóhely a gyermek közvetlen életközege, személyi környezeti feltételeinek összessége. A helyi környezet az a település, ahol a gyermek él, nevelkedik. A település tárgyi, gazdasági, személyi feltételei. Ide sorolható a szomszédság is mint fontos környezeti elem.

A területi környezet a légszélesebb kör. Azon környezeti feltételek összessége, amelyek az egyén lakóhelyi és közvetlen helyi környezetén kívül helyezkednek el. A környezet áttekintését tárgyaló fogalmak értelmezése után vizsgáljuk meg, hogy az öröklés és a környezet hatásainak vannak-e közös kapcsolódási pontjaik. A magas intelligenciájú szülőknek nagy valószínűséggel intelligens gyermekei lesznek. Annak is nagy a valószínűsége, hogy ezek a szülők intellektuálisan is stimuláló környezetet biztosítanak a gyermekeiknek. Tehát mind a velük való interakciók, mind a könyvek, a külön órák, a különböző kulturális programokon való részvétel és más intellektuális tapasztalatszerzés biztosítása otthonuk szerves részét képezi. Így a gyermek örökletes tulajdonsága és környezete hatásrendszere pozitívan fogja egymást erősíteni. Úgy is fogalmazhatunk, hogy szinte kétszeres előnyhöz jut így ez a gyermek. Az alacsonyabb intelligenciájú szülők gyermekei valószínű olyan otthoni környezettel találkoznak, mely tovább fokozza az esetleges közvetlenül örökölt intellektuális hátrányukat. Az intézményes nevelés színtereinek (óvoda, iskola) ebben az esetben van óriási szerepe az egyes gyermekek közötti indulási hátrányok kompenzálásában (*Fehér, 2016*)

Környezet. A környezet a valóság azon része, amellyel az ember kapcsolatban áll. Két nagy területét különítjük el: a természeti és társadalmi környezetet. Mindkét típusnál beszélünk makro- és mikrokörnyezetről. A környezet egy bonyolult rendszer. Nagyon lényeges kritériuma a hatás.

A környezeti tényezők egyik csoportosítása szerint három dimenzióra oszthatók. Az első dimenziója az a jól körülhatárolható hely, ahol az egyén él. Ide tartoznak az éghajlati, az időjárási viszonyok, a természeti adottságok, a fizikai környezet. A második dimenziójába maga a település tartozik. Annak nagysága, infrastruktúrája, szerkezete, objektív adottságai (pl. kulturális

intézmények hálózata, kereskedelmi hálózat, stb.). A harmadik dimenzió az adott terület kultúrája. Ide sorolhatók egyrészt a kultúra közvetítő közegei, az iskola, a kulturális intézmények.

Egy másik felosztás alapján beszélhetünk közvetlen és közvetett környezetről. Azoknak az elemeknek, ható tényezőknek a rendszerét, amelyek áttétel nélkül hatnak az egyénre, közvetlen környezetnek nevezzük. Ilyenek az ember egyedi, konkrét kapcsolatai (család, rokon, barát, munkahely). A közvetett környezet az áttételek révén hatást gyakorló elemeket foglalja magában. Ide tartozik a lakóhely, a helyi környezet és a területi környezet

A genetikai és a környezeti hatások a gyermek születésének pillanatától összefonódnak. A szülők az utódoknak génjeiket és az otthoni környezetet adják. Egy személy intellektuális lehetőségeinek kifejlődését meghatározó környezeti feltételek egy csoportja: az egészségi állapot, az őt érő ingerek milyensége, az otthon emocionális klímája, a viselkedésre kapott visszajelzések típusa.

A nevelés. A nevelés fejlesztő hatások összessége. A pedagógia a fejlesztésre, az ember fejlődésének szakszerű irányítására helyezi a hangsúlyt. A személyiséggé válás kritériuma a tudatos viszonyulás környezetéhez. A pedagógia feladata a folyamat szabályozása, irányítása, szervezése, mely révén az egyén értékes személyiséggé válik.

A környezet a forrása valamennyi pszichés megnyilvánulásunknak. A környezet hatása kell ahhoz, hogy az egyénben pszichés történések lejátszódjanak. Nincsenek velünk született lelki tulajdonságaink. Ha a környezet ingereit megvonják (Depriváció), akkor az idegrendszeri működésben és a lelki működésben is zavar támad. A környezethatás elsősorban mint nevelőhatás alakítja a személyiséget. A környezettel való tevékenységi kapcsolat fejleszti a személyiség lelki tartalmát (*Madácsi, 2016*).

A szülők társadalomban elfoglalt helye mind közvetlen, mind közvetett úton hatást gyakorolhat a fejlődő személyiségre. A szülő egzisztenciális biztonságérzete, társadalmi szerepével való elégedettségének mértéke, jövőjével kapcsolatos kilátásai vagy épp kilátástalansága, társadalmi befolyásából adódó, mások feletti fölénytudata vagy kisebbségi érzése olyan társadalmi eredetű hatások, amelyek a szülők személyiségének és közérzetének befolyásán keresztül ültetődnek át a gyerek személyiségébe. A következmények nem maradnak a családon belül. A szülők társadalmi helyzetét és anyagi körülményeit a családon kívül elárulja a gyerek öltözködése, tárgyi ellátottsága és viselkedése. Kitorolhetetlen lelki nyomokat okoz egy gyereknek, ha a sajnálatos szegénység vagy a hivalkodó gazdagság jelei árulkodnak életéről. Az ebből adódó rossz érzéseket felnőttként sem tudja kiheverni. A legdurvább közvetlen és közvetett

negatív benyomások áradatát szenvedik el az abszolút szegénységgel és létbizonytalansággal sújtott családokban élő gyerekek, akik sok esetben éheznek, fáznak otthon, és ennek következtében biológiai károsodások is bekövetkeznek. Ők gyakran lakhatásukban és szüleikkel való együtt maradásukban is fenyegetettek. Szüleik nem tudnak kellő energiát, figyelmet, törődést fordítani rájuk, gyakoriak a családi viszályok, s tisztázatlanok számukra a megtörtént események. Nem tetten érhető, de feltételezhető gyakori bántalmazásuk is. Ők azok, akik a tanulásban is lemaradnak. (Urbán, 2016).

Ha egy gyerek naponta más visszajelzést kap ugyanazon cselekedetére, legyen dicséret, szidalom, biztatás vagy tiltás, igen nehéz helyzetbe kerül. Zavart érez, s ekképpen alakul majd magatartása is. Először a bizonytalanság alakul ki benne, ehhez társulhat önállótlanág, döntésképtelenség vagy felelőtlen önállóság. Szülei nem veszik őt komolyan, kialakítják benne jelentéktelenségének érzését, ugyanakkor elvárják tőle az értelmes viselkedést. A szülők magatartása jobban függ a hangulatuktól, mint az objektív tényektől. Ha csalódást okoztak neki, vagy lemondást követelnek tőle, határozatlan ígéreteket tesznek a távoli jövőre vonatkozólag, s ezzel megakadályozzák, hogy vitatkozzon, és belássa a lemondás szükségességét. A kényeztetés és az elutasítás náluk szorosan megfér egymás mellett. A gyerek nehezen ismeri ki magát, sohasem tudja, pontosan mire számíton. Eközben a szülők képtelenek valódi példát nyújtani számára; kiegyensúlyozatlan helyzetet teremtenek. A gyerek vagy azonosul velük, és elfogadja látszatértékeiket, vagy nem veszi komolyan őket. Ebben az esetben teljesen elhagyatottnak érzi magát, szorongás lesz úrrá rajta. Nehéz a gyerek dolga abban az esetben is, ha a szülőknél felcserélődik a szexuális szerep. A gyerek nem kap megfelelő mintát, amelynek alapján szexuális szerepét kialakíthatná, s ez a legenyhébb esetben is nehezíti fejlődését, később pedig problémássá teszi a másik nemmel kapcsolatos beállítottságát. Elősegíti a gyerek szorongását, ha a szülők heves vitákat folytatnak előtte, azt gondolván, ő ezt még nem érti, vagy épp mindent ért, s kideríti, kinek is van igaza.

Szorongást idéz elő a szülők rosszul sikerült új házassága is. Nehezebb a helyzet egyedüli gyerek esetében. Ha a szülő partnerpótléknak tekinti gyermekét, s korához képest túl nagy lelki teherrel sújtja, olyan szerepre kárhoztatja, amelyre még nem érett meg. A gyerek pedig túl korán kikerül a gondtalan gyerekkorból, koraéretté válik, mielőtt megtehetette volna az életkorral járó fejlődési lépéseket. Gondolkodásában koravén okoskodás keveredik infantilis vonásokkal. Azok a szülők, akik elégedetlenek, mert az életben nem érték el, amire vágytak, ugyanúgy okozhatják a gyerek depresszív, szorongó irányban történő fejlődését. Elvárják a gyerektől, hogy érje el,

amire ők maguk képtelenek voltak. Így nemcsak nem válhatnak példaképpé gyereük szemében, s nem képesek irányítani, segíteni őt, hanem olyan szerepbe kényszerítik, amely sokszor egyáltalán nem illik össze az ő adottságaival. Hasonló következményekhez vezet, amikor az „anyuka-apuka” szemefénye szerepet kényszerítik a gyerekre. Az ilyen gyerekek folyton teljesítenie kell, vidámnak és jóra valónak kell tünnie, és minden esetben szem előtt kell tartania a szülők kívánságait, elvárásait. Nem okozhat csalódást, mert azzal elveszíthetné szülei szeretetét, elégedettségét. Álarcot kell öltetnie, s a szülőknek ideális magatartást kell felvennie. Az ilyen gyerekek később csak nehezen találja meg saját világát. Káros az olyan környezet is, amelyben a gyerekek az általános és elfogadott életmódtól eltérően kényszerül élni, bármilyen okból is. Otthon a gyerekek olyan magatartásmódokat sajátítanak el, amelyeket a család elfogad, sőt jutalmaz, de a külvilág elutasít. A gyerekek az iskoláskorral kezdődően súlyos válságba jutnak, és olyan helyzeteket kell átélni, amilyenekre egyáltalán nem vagy csak rosszul készítettek fel. A csalódás a világban, a bizonytalanság és a megszégyenülés érzése s az a keserű felismerés, hogy az odahaza tanultakkal semmire sem megy, regresszív módon ismét a családhoz szögezi a gyereket. Sok gyerekek „neveletlen” viselkedésére adhat magyarázatot a nagyon káros, merev, minden életigenlést megfojtó, fölösleges korlátokat állító szülői magatartás. A gyerekek válaszképpen nemcsak a fölösleges korlátokat utasítják el, hanem mindent ellenkezőképpen tesznek, mint ahogy elvárják tőle (Urbán, 2016).

kizárólag addig a pontig hasznos és örömteli tevékenységek a gyermek számára, amíg ő maga valóban motivált a dolgokra, és a tevékenységek alkalmazkodnak életkorához és képességeihez.

III.2. Szabálytudat kialakulása

Az óvodáskorban meghatározott szabályok vannak, és bár ezek a szabályok sokszor nem találkoznak a gyermek érdekeivel, mégis a cselekvése motívumaivá válnak, mert a gyermek az engedelmességgel a felnőtt szeretetét, elismerését, dicséretét szeretné biztosítani. Többször ismételve ezeket a cselekvéseket, azok a gyermek szokásaivá válnak, de ez nem csak automatikusan működik, hanem el is képzelettel mit kell, és mit nem szabad tennie. Később a tudatosság is bekapcsolódik a cselekvésbe, és a szabály fokozatosan tudatossá válik. A szabályokhoz való alkalmazkodás képessége 5-6 éves korban válik egyre jellemzőbbé, amikor a szabályokat már akkor is betartja, ha azok számára nem kedvezőek (Pl.: a társasjátéknál meg kell várnia, míg a másik kétszer dob, vagy ő egyszer kimarad stb.).

Az akaratilag életben bekövetkező változások következményeként az iskolaérett gyermek magatartását, tevékenységét nem hangulatai, hanem az állandó pszichikus szerkezet irányítja és jellemzi. Az akaratilag élet fejlődését bizonyítja a figyelem és emlékezet szándékosságának megjelenése is.

III.3. A Dac korszak és jellemzői

Az óvodáskorú gyermek életében jellemzően beköszönt az "Én akarom! Én egyedül!" korszak. Önállósulási törekvése egyre nagyobb, egyre határozottabban próbálja saját akarata, elképzelései szerint, egyedül irányítani az eseményeket. Ezek a próbálkozások azonban sok esetben nincsenek összhangban képességeivel, életkori sajátosságaival, lehetőségeivel, ezért gyakran éri őt kudarc. Az óvodás gyermek, ha elképzelései, tervei akadályba ütköznek, kudarcélményt él át, amit életkoránál fogva nehezen visel el. Ez sok esetben dacos, hisztis megnyilvánulásokat okoz.

A dackorszak életkori sajátosság, mely először az óvodás korban jelentkezik, amely elhúzódhat, de általában 1-2 hónap és elmúlik, de természetes része a gyermek fejlődésének. Ezek az önállósodás első lépései, amikor a gyerek keresi önmagát.

A Dackorszakban lévő gyermekre a következő viselkedési jegyek jellemzőek:

- A gyermek, szemmel láthatóan kifordul önmagából, se nem lát, se nem hall, úgy hisztizik.
- A felnőtt hiába szól hozzá, hiába próbálja nyugtatni, netán szidni, fegyelmezni, semmi sem használ.
- Ha a hiszti nyomán netán eléri a hőn áhított dolgot (pl. megkapja a kiszemelt játékot), többnyire már az sem nyugtatja meg, tovább folytatja a jelenetet.

Mit lehet tenni a dacos gyerekkel szemben?

Mivel, mint azt már említettük, a dacreakció során a gyerek se nem lát, se nem hall, környezetével elveszíti kapcsolatát, így a hiszti befejezéséig értelmetlen lenne bármivel is csitítani. Leghelyesebb, ha úgy teszünk, mintha észre sem vennénk a "műsort", akkor is, ha ez már kellemetlen számunkra. A gyermek, észre fogja venni, hogy dühkitörése hiábavaló, nincs semmiféle látható eredménye (nem hogy akaratát nem éri el, de anyu még csak ki sem jön a sodrából), és megtapasztalja, hogy ilyen jellegű próbálkozásai teljesen hiábavalók. A dac így fokról-fokra enyhülni fog, míg végül megszűnik.

Sokat segíthetünk a dacos magatartás elkerüléséért, kiküszöböléséért, ha életkorának és egyéni képességeinek megfelelő feladatokkal látjuk el a csemetét.

IV. Empirikus vizsgálat

1. A fejlettségi szint mérésének módszerei

A gyermekek fejlődésére vonatkozó információk gyűjtésének több eljárása ismeretes és elfogadott a pszichológiában. Ilyen az önbeszámoló, a természetes megfigyelés, a kísérlet, vagy a klinikai kikérdezés módszere. (Berghauer-Olasz, 2013, 16.) Ám nem mindegyik alkalmazható gyerekek esetében. A gyermeki személyiség és az egyén fejlettségi szintjének mérésére, megállapítására a megfigyelés módszere a legalkalmasabb. (Hegyi, é.n., 21.) A megfigyelés történhet egyetlen, illetve több környezetben is. A kettő közötti különbség abban rejlik, hogy míg előbbi a társas helyzetek olyan fajtájára korlátozza vizsgálódásának kérdéseit, amely általánosan előfordul a gyerekek életében, utóbbi a gyerek ökológiájának jellemzésére építkezik, vagyis az egyént az összes olyan helyzet kontextusában szemléli, amelyben az naponta megfordul. (Berghauer-Olasz, 2013, 17-18.) Valós adatokat csak abban az esetben kaphatunk, ha a megfigyelés a gyermek természetes környezetében zajlik, ahol minden esetben önmagát adja, a rá jellemző viselkedést produkálja. A módszer alkalmazása terv nélkül nem lehetséges, hiszen csak konkrét, szempontok szerinti megfigyelési adatokból szűrhető le reális következtetés. (Gonda, 2012) A megfigyeléshez szorosan kapcsolódik a beszélgetés módszere, melynek alapvető feltétele a gyermek aktív szókincse, mely által ki tudja fejezni gondolatait, érzéseit. A beszélgetés egyéb kívánalmai a nyugodt, szeretetteljes légkör, valamint a sugalmazó kérdések mellőzése, mellyel befolyásolható a gyermeki válasz.

2. A gyerekek szociális-érzelmi-akarati képességeinek fejlettségi szintjeinek a megfigyelése

Szakedolgozatom gyakorlati részében az óvodás gyermek szociális - érzelmi - akarati fejlettségi szintjét vizsgáltam. A 2016-2017-es évben, az évfolyammunkám készítésekor szintén ezt a felmérést végeztem el, de csak a mezőgyecsei óvoda középső csoportjában. A mezőgyecsei óvoda három csoporttal működik: kis csoport, középső csoport és nagycsoport. A három csoportban 47 gyerek jár, akik mindegyike mezőgyecsei szülők gyerekei. A szakedolgozatomban azonban már a felmérést a Mezőgyecsei bölcsőde – óvoda nagy csoportjában (a felmérés alanyai

ugyan azok a gyerekek, mint az évfolyammunka kutatásánál) és a Beregszászi 12 számú óvodában végeztem el. A szakdolgozatomban megpróbálom összehasonlítani a két óvodába járó gyerekek szociális-érzelmi-akarati képességeit, valamint a 2016-2017-es év eredményeit

a 2017-2018-as év eredményeivel melyet a Mezőgecei óvodában mértem. Azok a gyerekek között akik az elmúlt évben az óvodánkba középső csoportosak voltak. Jelen pillanatban az óvoda nagy csoport tagjai. A Mezőgecei Cinkeház óvoda nagycsoportjának létszáma 22, melyből 14 gyerek iskoláskorú, a többiek pedig fiatalabbak. A megfigyelést a 14 kisiskoláskorú (nagycsoportos) gyermekkel végeztem, melynek az összetétele 8 lány és 6 fiú.

A Beregszászi Nyírfácska óvoda 6 csoporttal működik, melyből 1 magyar csoport, ami vegyes összetételű. Ebből 10 iskoláskorú, akikkel végeztem a felmérést. Összetételük 5 lány és 5 fiú. A vizsgálat során alkalmazott módszereket Kelemen nyomán végeztem el, ami kiválóan alkalmazható nagy és középső csoportos gyerekek számára egyaránt (lásd: 1.sz. melléklet). A felmérés a nevelőnő megfigyelésén alapul, valamint a szülők beleegyezésével történik. A gyerekeket a mindennapi tevékenységük közben figyeltem meg, azok szerint a szempontok szerint, amelyek le vannak fektetve az 1. számú mellékletben.

A Beregszászi 12 számú Nyírfácska óvodában a felmérések elvégzése értelmében a következő eredmények születtek, mely eredményeket két ábrán mutatom be. Az első táblázatban a gyerekek részletesen szétírt eredményei láthatóak, míg a második ábrán, a diagramon a csoport összesített eredménye látható:

1. táblázat A Nyírfácska óvoda gyerekeinek megfigyelése során kapott részletes eredmények

A Beregszászi Nyírfácska óvodában mért eredmények																	Összérték	
Gyerek	I.				II.			III.										
	1	2	3	4	1	2	3	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	
O.M.	2	3	1	2	2	3	6	2	2	1	1	2	3	3	2	4	2	4,1
K.Z.	1	1	1	2	5	2	7	3	3	2	4	3	4	4	5	4	3	5,4
C.M.	2	1	1	2	5	1	7	1	2	2	5	1	4	4	1	3	3	4,5
S.Á.	1	1	1	2	2	1	7	2	2	4	2	2	3	2	4	5	2	4,3
S.R.	3	1	1	2	1	2	4	7	4	3	1	4	5	1	3	3	2	4,6
Cs. E.	3	1	1	2	1	3	6	2	4	3	2	2	2	3	4	3	2	4,0
O. J.	3	1	1	3	4	4	7	2	4	5	4	4	4	4	5	4	5	6,7
N. E.	3	1	1	3	2	4	7	5	5	5	5	4	5	4	4	2	4	6,0
L. V.	3	1	1	2	6	2	8	5	4	5	5	4	4	4	3	3	3	6,3
K. E.	3	1	1	3	4	2	7	3	3	5	4	5	4	4	5	5	3	6,2

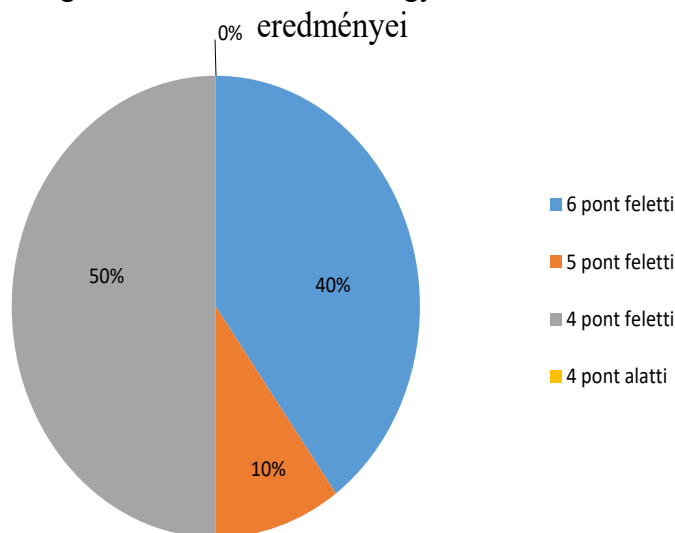

A csoport elemzést Antal Judit csoport elemzési technikája alapján végeztem. Az empirikus vizsgálatot a Beregszászi 12-es számú Nyírfácska óvoda magyar csoportjában készítettem, 10 nagycsoportos gyerekekkel, akik 2012-es születésűek. Érzelmi állapotuk a gyerekeknek a megfigyeléseim alapján megfelelő, de vannak érzelmileg labilis gyerekek is. Rájuk jellemzők a dühkitörések, érzékenység. Ezek és az ezekhez hasonló, nem szokásos viselkedések néhány gyereken, az óvónő elmondása szerint, azóta figyelhető meg, amióta nem szüleik, hanem a nagyszülők nevelik, mert a szülők külföldön dolgoznak és ritkán tartózkodnak itthon. Az egyik kisfiún nemi identitás zavarai mutatkoznak, szüleik szétválása óta. A gyerekek többsége normális szociális körülmények között nevelkedik. Az óvónő elmondása alapján, a csoportban kettő olyan gyerek van, akiknek a szülei vállalkozók, azokon lehet észlelni, hogy nagyon kevés figyelmet fordítanak rájuk szüleik. A csoportban a gyerekek értelmileg, a korukhoz megfelelő értelmi szinttel rendelkeznek, testi és fizikai állapotuk különböző. Az egyik kislány, a kortársaihoz képest fejlettebb. Ő idősebb a többiekénél, de még mindig az óvodába jár, mert a szüleik úgy döntöttek, hogy egy évvel később adják iskolába. A csoport gyerekeinek 80 %-a magyar anyanyelvű. Két gyerek van, akik vegyes házasságból valók, ez a két gyerek ukrán anyanyelvű. A gyerekek érdeklődési köre igen szerteágazó. Vannak, akiket csak a telefon és a számítógép érdekel, és minden más tevékenységet unalmasnak találnak, mással nehéz őket lekötni. A gyerekek többségét más is érdekli, például szívesen barkácsolnak, rajzolnak, festenek. Szeretik az építő, konstruáló játékokat. A lányok szeretik a babázós, öltöztetős játékokat.

Az empirikus vizsgálatból is, és a csoport elemzési szempontok alapján elmondhatjuk, hogy a gyerekeknek, ahogy erősségeik vannak, úgy vannak gyengeségeik is. A szakdolgozatom első felében, a szakirodalmi feldolgozásból is kiderült, hogy mennyire fontos egy gyermek fejlődésében hogy milyen családban nevelkedik. Ha egy gyermek kiegyensúlyozott, szerető és nukleáris családban nevelkedik, az látszik annak viselkedésén, fejlődésén egyaránt. Ezt tapasztalhatjuk jelen való vizsgálatból is, mivel azokon a gyerekeken tapasztaltam labilis érzelmi állapotot, akiknél elváltak a szülők, vagy külföldön dolgoznak és hiányzik a szülői törődés. Koncentrációs képességeik is nagyon gyenge, illetve foglalkozások ideje alatt nagyon rövid ideig tudnak odafigyelni. Tehát a nem megfelelő családi állapot, az értelmi fejlődésre is hatással van.

A nyírfácska óvodában végzett megfigyelés eredményeit az 1-es számú diagramban tüntettem fel.

Beregszászi 12. számú óvodás gyerekek összesített eredményei

1. diagram A Nyírfácska óvodában mért eredmények összesítése

A felmérés értelmében, a Nyírfácska óvoda óvodásai közül minden gyereknek az eredménye 3,5 feletti, ami azt jelenti, hogy a gyermekek nem szorulnak különös fejlesztésre. A mérésekből egy általános képet kaptunk a gyermekek frusztrációs toleranciájára vonatkozóan. A nagy csoportba járó gyermekeknél 3,5 feletti értéket mértünk, ami azt jelenti, hogy gyermekeink átlagos gyermekek, nevelésükben különös változtatást nem kell eszközölnünk. Fontos megjegyezni, hogy ha a lányok értékeit összehasonlítjuk a fiúk értékeivel, akkor elmondható, hogy a lányok értékei magasabbak. A lányok többsége, bizonyos tevékenységek végzése közben önmagukat reálisan értékeli, míg a fiúk többsége alul értékeli magát. A lányok önállóság szempontjából átlag feletti, míg a fiúk többsége alul értékeli magát. A lányokról elmondható, hogy jobban bírják a konfliktus helyzetet. Könnyebben elfogadják a lányok a szabályokat és nagyobb az önuralmuk is.

A Mezőgécsei Cinkeház óvodában a felmérések elkészítését követően a következő eredmények születtek, mely eredményeket szintén két ábrán mutatom be. Az első táblázatban a gyerekek részletesen szétírt eredményei láthatóak, míg a második ábrán, a diagramon a csoport összesített eredménye látható:

2. táblázat A Cinkeház óvoda gyerekeinek megfigyelése során kapott eredmények

A Mezőgécsei Cinkeház Óvodában mért eredmények																	Összérték	
Gyerek	I.				II.			III.										
	1	2	3	4	1	2	3	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	
P. M.	2	1	1	1	6	5	5	3	4	1	2	3	1	2	2	1	2	4,0
H. G.	2	1	1	2	1	6	7	3	5	5	2	5	1	3	3	4	2	5,2
P. Cs.	2	1	1	2	2	5	7	5	4	2	3	4	3	4	3	3	3	5,6
K. M.	3	1	1	2	3	1	8	5	5	5	3	5	4	4	4	4	4	6,4
G. L.	3	1	1	2	1	4	1	6	4	4	3	4	5	3	4	5	4	5,7
A. M.	1	1	1	1	4	5	7	5	3	2	2	2	2	2	3	4	2	4,7
M. D.	1	1	1	2	1	2	7	3	5	2	3	5	3	4	5	4	3	5,0
H. Cs.	3	1	1	3	1	3	7	5	5	3	4	5	5	4	5	5	4	6,1
O. Cs.	1	1	1	2	6	2	3	4	4	3	4	5	4	4	3	3	3	5,4
M. B.	3	1	1	2	3	2	6	5	5	b	4	4	3	4	3	3	3	5,4
U. N.	3	1	1	2	4	4	8	5	5	3	4	4	5	4	5	5	3	6,6
T. M.	2	1	1	2	4	9	3	3	3	3	3	3	2	2	3	3	2	3,5
P. M.	3	1	1	2	4	3	7	5	5	2	2	4	3	2	4	4	3	5,3
I. A.	3	1	1	2	4	4	7	4	5	5	3	4	4	4	5	4	3	5,3

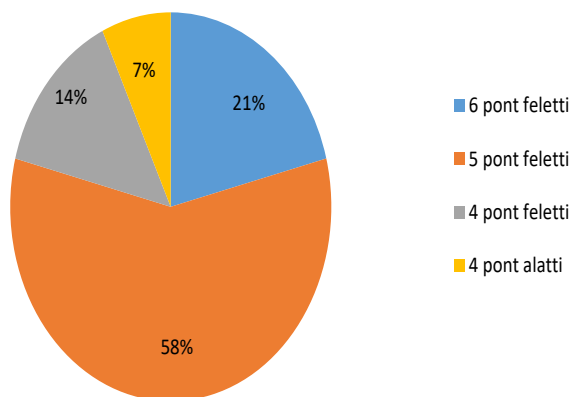
A mezőgécsei óvoda nagy csoportjának az elemzését is Antal Judit csoport elemzési technikája alapján végeztem. A megfigyelésből kiderült, hogy gyerekek nagy része stabil érzelmi állapotú. Egy kislány van, aki igen érzékeny, ami szintén családi állapotára vetíthető vissza, ahogyan a beregszászi óvoda csoportelemzéséből is olvashatjuk. A kislány szüli elváltak, édesanyja pedig egészségügyi problémák miatt huzamosabb ideig kórházban tartózkodott, ez idő alatt a nevelését dédmamája végezte. A mezőgécsei csoportba szintén két ukrán nemzetiségű gyerek jár (egy kislány és egy kisfiú), akiknek problémát jelent a magyar nyelv használata, de a csoport többi tagja szépen, tisztán, beszédhibák nélkül kommunikál. Az ukrán kislány nagyon okos, aranyos, alkalmazkodó. A kisfiú azonban nehezen alkalmazkodik, visszahúzódó ezért nem aktív tagja a csoportnak. Barátai nincsenek, mindenkivel közömbösen viselkedik. Értelmileg fejlett gyerekekről beszélünk, testi fejlettségük koruknak megfelelő. Egy kislány van, akinek az empirikus vizsgálat során született eredménye a 3,5 pontot érte el, ami a leggyengébb a

csoportban, de még ő is megfelelő szociális-érzelmi-akarati fejlettségi szinten van. Ez a kislány sajnos előítélet áldozata gondozatlansága miatt. Az ő eredményei is családi körülményeire vezethető vissza. Szülei sajnos alkoholizmusban szenvednek, ami kihat a gyermek testi és szellemi fejlődésére egyaránt. A gyerek viselkedésének megfigyelése során kiderült, hogy nincs barátja, felnőtt közelségét keresi. Feladatok végzése közben többszöri utasításra, ismétlésre van szüksége, amit nagy erőfeszítéssel végez. Könnyen befolyásolható, szabálytudata igen gyenge, nagyon nehezen érti meg a szabályokat.

A Cinkeház óvoda gyerekeinek összességében nem rossz eredményei születtek a megfigyelést követően. Nincs közöttük olyan gyerek, amelyik külön fejlesztésre szorulna, minden gyerek megfelelő fejlettségi szinten van. A csoport mutakozó gyengeségei, általában a családi környezetre vezethetők vissza, de még ezek sem olyan mérvűek, hogy az annyira vissza vetette volna bármelyik gyereket, hogy külön fejlesztésre szorulna. A vizsgálat eredményeit a 2. diagram segítségével szemléltetem.

2. diagram A Cinkeház óvodában mért eredmények összesített ábrázolása

Mezőgecsei óvodás gyerekek összesített eredményei

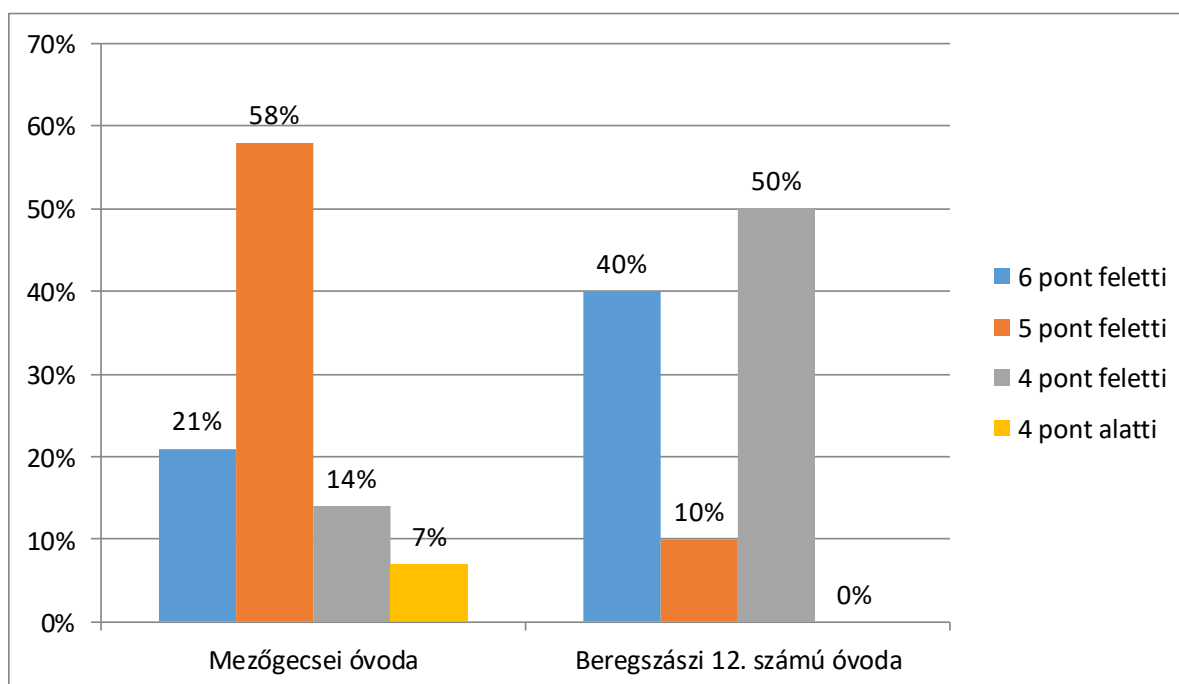
A Mezőgecsei Cinkeház óvodában is pozitív eredmények születtek. Egy kislány kivételével minden gyerek eredménye 4 egészen felüli értéket ért el. Csupán egy gyerek volt, akinél 3,5-ös átlag született. Ennél a gyereknél azonban nyilvánvaló, hogy a családi körülmények miatt

született gyengébb eredmény, hisz mind a két szülő alkoholizál így a gyerekre nem jut elég idő és figyelem.

A két óvodában mért eredményeket összehasonlítva a beregszászi Nyírfácska óvodában a gyerekek 40 %-a ért el 6 pont feletti értéket, míg a mezőgyecsei Cinkeház óvoda gyerekeinek 21 %-a teljesített 6 pont felett. 5 pont feletti eredményt a nyírfácska óvodában a gyerekek 10 %-nál mértem, a Cinkeház óvodában ez az eredmény kimagaslóan nagy, elérte az 58 %-ot. A 4 pont feletti értéket a mezőgyecsei óvodában a gyerekek 14 %-a érte el, a beregszászi óvodában pedig a gyerekek 50%-nál kaptam ezt az eredményt. 3,5 pont feletti, de 4 pont alatti értéket csak a mezőgyecsei óvodában mértem egy kislánynál.

Az eredményekből következik, hogy annak ellenére, hogy eltérő értékeket kaptunk, mégsem mondható el, hogy az egyik óvoda gyerekei fejlettebbek lennének, hisz egyik gyerek sem szorul külön fejlesztésre, mivel a 3,5 feletti értéket elért gyerek szociális-érzelmi-akarati képességei megfelelő fejlettségi fokúak. Az összehasonlító diagramban jól látható, hogy nagy eltérések nem mutatkoznak a két óvoda gyermekei között.

3. diagram a mezőgyecsei Cinkeház óvodában és a beregszászi Nyírfácska óvodában mért eredmények összehasonlítása

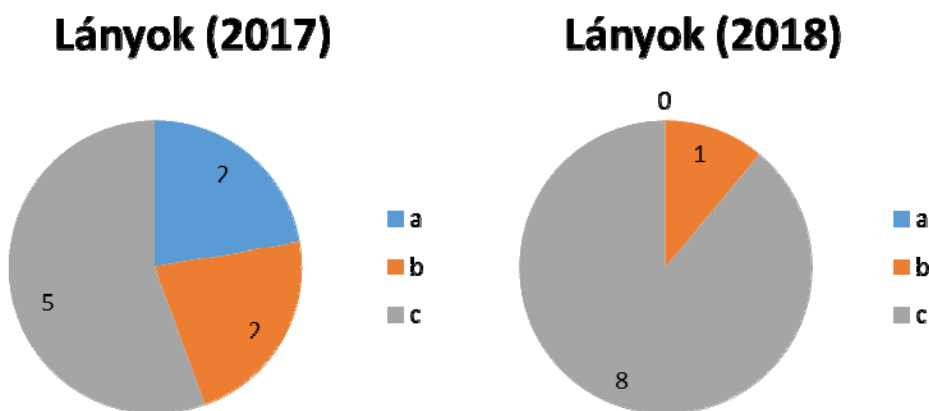

A 2016-2017-es évi kutatás alapján, melyet az évfolyammunkámhoz készítettem, szintén egy általános képet kaptam a gyermekek frusztrációs toleranciájára vonatkozóan. Akkor, az én csoportomba járó gyermekeknél hármás feletti értéket mértem, ami azt jelenti, hogy gyermekeink nevelésükben különös változtatást nem kell eszközölnünk. Nagyon fontosnak tartom, hogy megemlítssem, hogy ha a lányok értékeit összehasonlítjuk fiúkéval akkor elmondható, hogy a lányok értékei magasabbak. A lányok többsége bizonyos tevékenységek végzése közben önmagukat reálisan értékeli, míg a fiúk többsége alul értékeli. A lányok önállóság szempontjából átlag feletti, míg a fiúk átlagosak, illetve segítségre szorulnak. A csoporton belül szintén a lányok azok, akik a szabályokat jobban betartják és nagyobb az önuralmuk is.

A következő diagramok is bizonyítják az állítottokat (2017-2018-as tanév adatai)

A 2017-es évben a mezőgyecsei Cinkeház óvodában 13 gyerekekkel (9 lány és 4 fiú) végeztem el a vizsgálatot. A vizsgálat közben három fő részből és 10 pontból állt, de csak két momentumot emelnék ki. Ez a két pont, hogy hogyan látja a gyerek önmagát bizonyos tevékenységekben és mennyire önálló. Ez empirikus vizsgálatból azért ezeket választottam, mert ha összehasonlítom a 2018-as vizsgálat eredményeivel, akkor ezekben mutatható ki a legjelentősebb fejlődés. Ezzel a két diagrammal ezeket a változásokat ábrázolom.

4. diagram Hogyan látja a gyerek önmagát bizonyos tevékenységekben pl. rajzolás, éneklés, mozgás, kézügyesség, versenyjátékok stb.

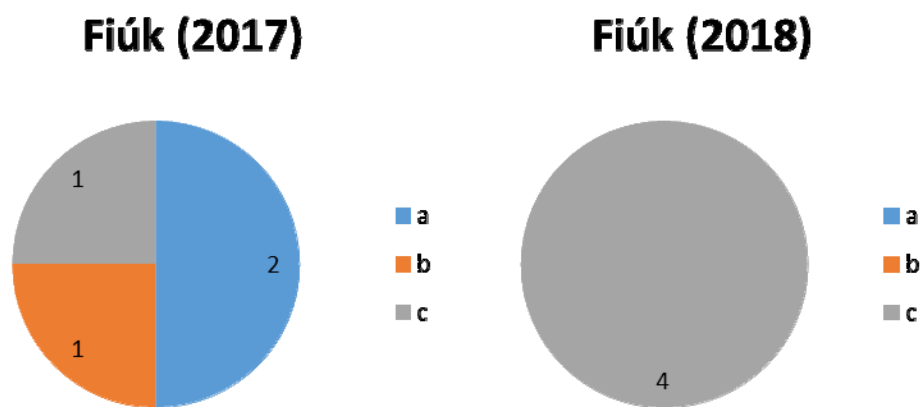

- a- alul értékeli
- b- föülértékeli

c- reálisan látja

2017-2018-as adatok alapján, arra a következtetésre jutunk, hogy a lányok fejlődésen mentek keresztül, hiszen a 2017-es év felmérésből kiderül, hogy 5 gyerek önmagát reálisan értékelte, az jelenleg is így értékeli önmagát, aki a 2017-es évben fölülértékelt (1 gyerek) és alulértékelt (2 gyerek) a jelenlegi 2018-as évben változás következett be, már reálisan látja önmagát.

5.diagram a gyerekek önállóságának és a önkiszolgálásának összehasonlítása a 2016-17 és a 2017-18- as megfigyelési eredmények alapján

- a- alul értékeli
- b- fölülértékeli
- c- reálisan látja

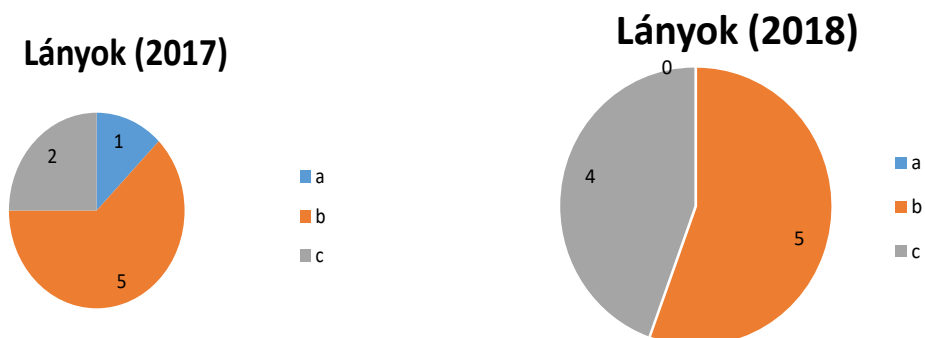
2017-as évben a fiúk közül 2 gyerek önmagát alul értékelt, továbbá 1 fölülértékelt és 1 reálisan látta magát. A jelenlegi vizsgálat idejére a fiúk nagymértékben változtak, ugyanis a 2018-as évben önmagukat már reálisan látja mind a 4 fiú.

Önállóság és önkiszolgálás

A 2017-es felmérés eredményeit, ha összehasonlítom a 2018-as vizsgálat eredményeivel, akkor jelentős változás, fejlődés mutatkozik a gyerekek önállóságával és önkiszolgálásával kapcsolatosan. Ez a pozitív változás megfigyelhető nem csak a lányoknál, de a

fiúknál is. A lányoknál olyan nagy fejlődés megy végbe, hogy már egy gyerek sem lesz közöttük, amely akármilyen segítségre szorulna.

A két vizsgálat eredményeit az 5. diagramban szemléltetem, amely világosan megmutatja a változások mértékét.

- a) segítségre szorul, de nem igényel segítséget
- b) önállósága életkorának megfelelő,
- c) életkorához képest önállóbb

A 2017-es adatok alapján a lányok ugyanúgy, mint a fiúk fejlődésen mentek keresztül, mivel az előző évben 1 lány segítségre szorult, 5 önállósága életkorának megfelelő volt, illetve 2 életkorához képest önállóbb volt, jelenleg pedig 4 lány életkorához képest önállóbb, 5 pedig önállósága életkorának megfelelő.

A 2017-es évben a fiúk fele-fele arányban osztódtak el: 2 gyermek segítségre szorult, illetve 2 gyermek életkorának megfelelő önállósággal rendelkezett. Jelentős változás történt a 2018-as év

alatt, hisz mindegyik fiú már önálló lett életkorának megfelelően.

Ha összehasonlítjuk a 2016-2017-es év kutatásának eredményeit a 2017-2018-as év felmérési eredményeivel, akkor megállapítható, hogy a fiúk jelentős fejlődésen estek át. Az eredményekből tisztán látszik, hogy amíg az első felmérés során a fiúk fele alul értékelte önmagát, a lányok pedig reálisan vagy fölül, addig a második kutatásnál már ez a különbség eltűnik, a fiúk ugyan úgy reálisan értékelik magukat, mint a lányok. Véleményem szerint ez annak az egyszerű ténynek köszönhető, hogy a fiúk később érnek, mint a lányok és az önértékelés tekintetében egy évvel később értek oda, mint a lányok.

Összegzés

Szakedolgozatom témája a gyermek fejlődési stádiumai, óvodáskori képességeinek fejlődése, hogyan hatnak a különböző környezeti hatások a személyiségének fejlődése során. A dolgozatom kezdetén felállítottam egy hipotézist, mely szerint nem attól függ, hogy egy gyerek mennyire fejlődik az óvodai nevelés során, hogy városi vagy falusi óvodába jár, hanem az adott óvoda felkészültségétől, milyen felkészültek a nevelők, illetve milyen technikai felszereltséggel rendelkezik az intézmény vagy, hogy milyen családi környezetben él az adott gyermek.

A felmérések eredményei szerint mindkét óvodában a gyerekek 3,5 pont felett teljesítettek, nem mutatkozott jelentősebb eltérés közöttük. A beregszászi Nyírfácska óvoda gyerekei és a mezőegcsei Cinkeház óvoda gyerekei, annak ellenére, hogy családi környezetük eltérő, megfelelően fejlődnek, mivel a két óvoda felszereltsége és kollektívájának felkészültsége egyaránt jó.

A munkám elején felállított hipotézis tehát helytálló, mivel mindkét intézményben egyaránt átlag feletti eredmények születtek.

Feltételezésem megerősítette ez a kutatás, vagyis nem az a fontos, hogy egy gyerek falusi vagy városi óvodába jár. Elsősorban fontos, hogy milyen szociális háttérű családból érkezik, másodsor az adott intézményben milyen környezet fogadja a gyermeket, milyen hatások érik őt az óvoda falain belül. Nem utolsó szempont, hogy az óvónők megfelelő képzettséggel rendelkezzenek. Mivel a gyerekeknek különbözőek a fejlettségi szintjeik, és a teherbírásuk, ezért nagyon fontos, hogy ezt figyelembe véve neveljük őket.

A vizsgálat alatt megbizonyosodtam arról, hogy mennyire sokat számít egy gyermek szociális-érzelmi-akarati képességeinek fejlődésében, ha teljes családban nevelkedik, és megfelelő figyelmet és szeretetet kap. A Mezőegcsei óvoda nagy csoportjában egyetlen kislány van, aki nem megfelelő családi körülmények között nevelkedik, ezt eredményei meg is mutatták. Elérte ugyan a 3,5 átlagot, tehát külön fejlesztésre nem szorul, de kortársai jóval magasabb ponthatárt értek el. A vizsgálat eredménye tehát, hogy mind a két óvodában teljesen egészséges fejlődésű ütemű gyermekek vannak, annak ellenére, hogy az óvoda városi vagy falusi. Sok szülő úgy gondolja, hogy egy városi óvodában jobban fejlődik gyermeke és ha lehetősége van rá, akkor még faluról is a városba hordják a gyermeküket. Az ilyen szülő tehát nem aszerint választ intézményt, hogy megbizonyosodna annak felszereltségéről és felkészültségéről. A mi

esetünkben két jól felszerelt és felkészült intézményről van szó, aminek köszönhetően az eredmények között nem mutatkoznak nagy eltérések.

A munkám során áttanulmányozott irodalomban talált kutatások, megállapítások részben megerősítették az általam felállított hipotézis állítását. Az óvodai nevelés minősége függ az adott intézmény technikai felszereltségétől és személyi állományának felkészültségétől. A gyermek fejlettsége függ továbbá a családi környezettől is. Az egészséges családban felnövő gyerekből az esetek többségében egészséges, erős személyiséggel rendelkező felnőtt lesz. Ha a családi környezet hiányzik, vagy esetleg valamilyen csonka családban nevelkedik a gyermek, az meglátszik annak fejlődésén, sok esetben egy életre maradandó személyiségi hiányosságai lesznek. Például, ha egy gyermek anyja vagy esetleg apa nélkül nő fel, akkor sok esetben vannak nemi identitás zavarai. Nem beszélve arról, hogy ha nem családban nevelkedik a gyermek, akkor felnőttként nehéz lesz számára családot alapítani, hisz hiányzik számára az a minta, ami egy családban nevelkedett gyermek számára adott.

A család hatásának jelentőségét bizonyítják továbbá azok a kísérletek, megfigyelések, amelyek azt vizsgálták, hogy milyen hatással van a gyermek személyiségfejlődésére a szülők nevelési stílusa, személyisége. Attól függően, hogy a szülő hogyan bánik a gyermekkel, hogyan neveli, kéri számon, motiválja stb. lesz például önálló vagy önálló döntéseket hozni képtelen felnőtt.

A szakirodalmi kutatásaim során az is kiderült számomra, hogy a család után az óvodáskorú gyermekekre a legnagyobb hatást az óvodai környezet gyakorolja. Az óvoda, mint közvetlen környezet, sok esetben még erősebb személyiségformáló, mint a család maga. Természetesen abban az esetben fordul elő, ha a családban nem kap elegendő figyelmet a gyermek.

A témaválasztás során, ezen téma választásában az motivált, hogy szerettem volna megismerkedni azzal, hogy hogyan lehet és kell különböző személyiségi jegyekkel rendelkező gyermekeket nevelni. A számomra levonható következtetés az, hogy mindenképpen differenciáltan kell kiválasztani a nevelési módszereket, figyelembe kell venni a gyermek adottságait, különös tekintettel a gyermek családi állapotát.

A szakdolgozat gyakorlati részében megfigyelést végeztem, aminek a célja az volt, hogy megállapítsam, hogy a mezőgecsei óvoda nagy csoportjában, és a beregszászi Nyírfácska óvodába járó gyerekek milyen szociális-érzelmi-akarati képességi szinten vannak. Az értékek

alapján, amelyeket kaptam, megállapítottam, hogy a két óvodában teljesen egészséges fejlődésű ütemű gyermekek vannak. Ezzel bebizonyosodott a feltevésem, hogy nem az a mérvadó, hogy egy óvoda, egy intézmény hol van, falun vagy városon, hanem az, hogy milyen technikai felszereltséggel és milyen személyzettel rendelkezik. Az általam felállított hipotézis nem tért rá ki, de az is bizonyítást nyert, mind az áttanulmányozott szakirodalom alapján, mind pedig a felmérésből, hogy az óvodai környezet mellett a másik legfontosabb, a gyerekek fejlettségi szintjeit leginkább befolyásoló tényező a családi környezet. Ezt láthatjuk mindkét óvodai megfigyelésből, mivel mindkét óvodában azoknál a gyerekeknél tapasztalhatunk labilis érzelmi állapotot, ahol nincs meg a teljes család, vagyis hiányzik az egyik vagy mindkét szülő.

Ez a vizsgálat nagy segítségemre van és lesz a további munkám során. Számomra, mint óvodapedagógus számára nagyon fontos, hogy megfelelően tudjam fejleszteni a gyerekeket lelkiileg és fizikailag egyaránt. Ebben nyújt segítséget a megfigyelésből született eredmények, mely szerint nagyon fontos a differenciált nevelés az óvodában. Hiszen minden gyermek más családból érkezik az óvodába, ami azt jelenti, hogy más-más személyiségi jegyeket hordanak. Ezt figyelembe véve kell őket nevelni, és lehetőségeinkhez mérten mindent megtenni annak érdekében, hogy szüleinek öröme és a későbbiekben társadalom hasznára testileg és szellemileg egészséges gyermekeket neveljünk.

A kutatásaim és felmérésem alapján megállapítható, hogy a gyerek érzelmi-szociális-akarati képességeinek fejlettségi szintjét a leginkább az óvodai és a családi környezet befolyásolja. Nem számít, hogy hol van az óvoda, az számít, hogy milyen felszereltséggel rendelkezik és milyen szakemberek dolgoznak benne.

1 sz. melléklet

Szociális-érzelmi-akarati képességek fejlettségi szintjei

I. Énkép

1. *A gyerek önmagát bizonyos tevékenységekben pl. Rajzolás, éneklés, mozgás, kézügyesség, versenyjátékok stb.*

- a. Alul értékeli
- b. Fölülértékeli
- c. Reálisan értékeli

2. *Nemének elfogadása (nemi identifikáció)*

- a. Nemét elfogadja és annak megfelelően viselkedik
- b. Nemével azonosul, de mégis jellemző rá, hogy másik neművel barátkozik
- c. Nemét elfogadja, de mégis a másik nemre jellemző megnyilvánulásai vannak pl.: egyes érzelmi megnyilvánulások, agresszió jellege, öltözködése, hajviselete, szerepjátékának témái stb.
- d. Nemét nem fogadja el, inkább a másik nemmel azonosul, pl.: a szülők kislányukat fiúként, vagy kisfiúkat leányként nevelik, a gyermek még négy évesen sincs tisztában nemével, vagy éppen ellenkező neműnek tartja magát.

3. *Fizikai külső elfogadása*

- a. Fizikai külsejét elfogadja
- b. Fizikai külsőjében a következők zavarják: .....(pl.: testi hiba, fogyatékoság stb.)
- c. Fizikai külseje alapján önmagát (csúnyának, ügyetlennek, gyengének stb.) tartja.

d. Mindez viselkedésében félrehúzódsban, gátlásosságban, bizonytalanságban, szorongásban, agresszióban stb.) ..... nyilvánul meg.

4. Önállóság, önkiszolgálás

- a. Segítségre szorul Segítségre szorul, de nem igényli a segítséget
- b. Önállósága életkorának megfelelő
- c. Életkorához képest önállóbb: igényes, pontos, ellenőrzi tevékenységeit, segít másoknak

Értékelés: Bejelöljük a gyermekre illő meghatározást, s megpróbáljuk értelmezni.

II. Társas kapcsolatokban megnyilvánuló szerepvállalás

1. A csoporttevékenységekben általában az alábbi szerep megnyilvánulásokban vesz részt

- a. Kezdeményező
- b. Ötletadó
- c. Csoport normáit hangsúlyozó
- d. Végrehajtó
- e. Vezető szerep
- f. Csendes megfigyelő
- g. ....

2. Csoportokban betöltött egyéb szerep

- a. Az erős (fiúknál)

- b. A szép (lányoknál)
- c. Fontoskodó, intézkedő
- d. Szabálybetartó, felügyelő
- e. Lassú, ügyetlen (pl. akadályversenyekben)
- f. Bohóckodó
- g. Romboló, agresszív
- h. Bűnbak
- i. Előítélet áldozata: (pl.: fogyatékosága, magatartása, gondozatlansága, származása, stb.) . miatt csúfolják

3. Társas kapcsolati jellemzők

- a. Nincs barátja, magányos, felnőtt közelségét sem keresi, szorongása érzékelhető
- b. Nincs barátja, magányos, felnőtt közelségét sem keresi, szorongása nem érzékelhető
- c. Nincs barátja, magányos, felnőtt közelségét keresi
- d. Nincs barátja, magányos, gyermek(ek) közelségét keresi, kezdeményezését azonban elutasítja
- e. Szimbiotikus kötődésű egy társával (a társ hiányzása szorongást vált ki)
- f. Több felszínes kapcsolata van
- g. 3-4-5 tagú közösség állandó tagja
- h. Kiterjedt, tartalmas kapcsolata van a gyerekekkel

**Értékelés: Bejelöljük a gyermekekre illő meghatározást, s megpróbáljuk értelmezni
III.Akarati fejlettség jellemzői**

Frustrációs tolerancia (A legjellemzőbbet jelöljük meg, s csak egyet az értékelés miatt)

1. Akadályoztatás esetén

- a. Tárgyak vagy személyek elleni agresszióban tör ki
- b. Indulatos, főként kikiabálja feszültségét
- c. Regresszív
- d. Feladja
- e. kitartó

2. Kudarccal elviselése, szembesülés

- a. Agressziót vált ki
- b. Dacot vált ki
- c. Elsírja magát, elkeseredik
- d. Felhagy a tevékenységgel
- e. Újra próbálkozik

3. Monotónia tűrés, kitartás

- a. Nem bír a tevékenységben maradni
- b. Rövid ideig képes kibírni az unalmas helyzetet
- c. Átlagos ideig marad a helyzetben
- d. A feladat végrehajtása előtt adja fel
- e. A feladat végzéséig bírja

4. Késleltetés képessége

- a. Szükségeit, vágyait képtelen késleltetni

- b. Szükségeit, vágyait rövid ideig képes kielégíteni
- c. Szükségeit, vágyait átlagos ideig képes kielégíteni
- d. Szükségeit, vágyait megfelelő ideig képes kielégíteni
- e. Tartós ideig képes a kielégítésre

5. *Konfliktusmegoldás*

- a. Agresszív lesz
- b. Indulatkitörés, dac jellemzi, de nem agresszív
- c. Visszavonul, szándékát feladja, esetleg elsírja magát (regresszió)
- d. Kivárással érvényesíti akaratát, kerüli a nyílt összeütközést, esetleg bevonja a konfliktuskezelésbe a felnőttet
- e. Kompromisszumra képes

6. *Feladattudat*

- a. Kapkodó, szétszórt
- b. Többszöri utasítás ismétlésre van szüksége, nagy erőfeszítéssel végzi
- c. Figyelme többször elkalandozik, de visszaterelhető a feladathoz
- d. Összpontosítva dolgozik, kevés külső motiválással
- e. Önmagának felállított feladatot véghez viszi

7. *Szabálytudat*

- a. Nem érti meg
- b. Nehezen érti meg
- c. Megérti, de nehezen fogadja el, változtatni szeretne

- d. Megérti, könnyen el is fogadja
- e. Elfogadtatja másokkal is

8. *Közösséghez, társakhoz való alkalmazkodó képesség*

- a. Öntörvényű, esetleg durva, agresszív
- b. Közömbös, érzéketlen
- c. Könnyen befolyásolható
- d. Segítőkész
- e. Segítőkész, törekszik elfogadtatni másokkal is az alkalmazkodást

9. *Siker esetén*

- a. Nem érzékeli a sikert
- b. Érzékeli a sikert de nem mutat örömet
- c. Örül, de nem folytatja a tevékenységét
- d. Örül, serkentő, készítő állapotba kerül, ismétli a tevékenységet, feladatot
- e. Magabiztossá válik, mely későbbi feladataiban is megmutatkozik

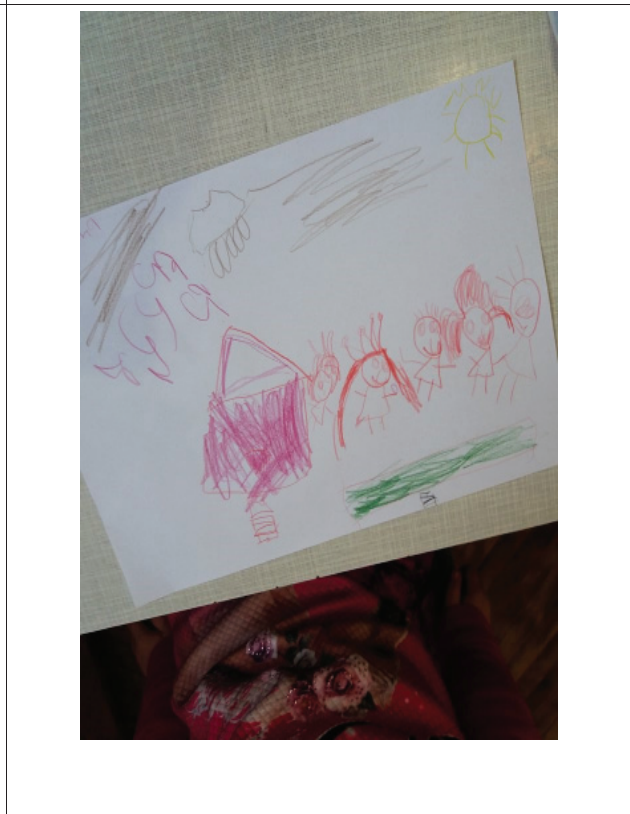
10. *Önuralom*

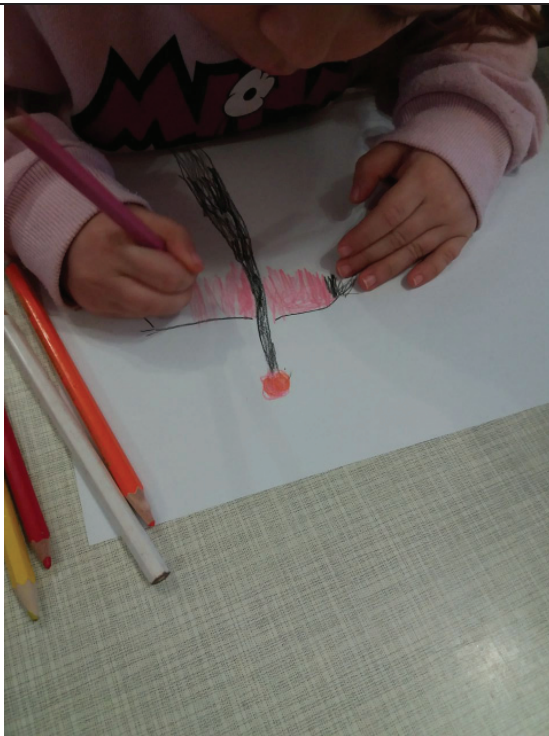
- a. Nem tud uralkodni kitörő érzelmein semmilyen helyzetben
- b. Bizonyos helyzetben képes az önuralomra, de érzelmei uralkodóak és szélsőségesek
- c. Önuralma egyre több helyzetben megnyilvánul, életkori sajátosságainak megfelelő
- d. Önuralma fejlettebb hasonló korú társainál

e. Szélsőséges érzelmeket kiváltó helyzetben is képes az önuralomra, pl. Sírás helyett, csak szipog, „gombóc van a torkán” stb.

Értékelés:

A gyermekekre vonatkozó sorszámot bekarikázzuk, összeadjuk a számokat és elosztjuk a kérdések számával (10), tehát átlagolunk. A 2,5-3,5 jelenti az átlagost középső csoportosnál, (kis csoportoknál nem mérünk), nagy csoportosnál elvárható a 3-as feletti érték. Értelemszerűen az ez alatti érték átlag alatti frusztrációs toleranciát jelent, ami a fejlesztés szükségére hívja fel a figyelmünket.

Táblázatok – Diagramok - Melléletek Jegyzéke

1. táblázat: A Nyírfácska óvoda gyerekeinek megfigyelése során kapott eredmények
2. táblázat: A Cinkeház óvoda gyerekeinek megfigyelése során kapott eredmények
1. diagram: A Nyírfácska óvodában mért eredmények összesített ábrázolása
2. diagram: A Cinkeház óvodában mért eredmények összesített ábrázolása
3. diagram: A mezőgécsei Cinkeház óvodában és a beregszászi Nyírfácska óvodában mért eredmények összehasonlítása
4. diagram: Hogyan látja a gyerek önmagát bizonyos tevékenységekben pl. rajzolás, éneklés, mozgás, kezügyesség, versenyjátékok stb.
5. diagram: a gyerekek önállóságának és a önkiszolgálásának összehasonlítása a 2016-17 és a 2017-18- as megfigyelési eredmények alapján

1. melléklet: Szociális-érzelmi-akarati képességek fejlettségi szintjeit mérő empirikus vizsgálat
2. melléklet: A vizsgálatok ideje alatt készült fotók a gyerekekről

Felhasznált irodalom:

1. Allport G. W.: *A személyiség alakulása*, Gondolat, Budapest, 1985.
2. Antal Judit: *Mentálhigiéné az óvodában*, Barbori, Győr, 2008.
3. Bagdy Emőke: *Családi szocializáció és személyiségzavarok*. Tankönyvkiadó, Budapest, 1986.
4. Balogh Éva: *fejlődéslélektan. A megtermékenyüléstől az óvodáskor végéig*. Debrecen, Didakt kft, 2005
5. Báthory Zoltán - Falus Iván: *Pedagógiai lexikon I-III*. Keraban Kiadó. Bp. 1997.
6. Berghauer-Olasz Emőke: *Fejlődéslélektani. (Jegyzet), II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, Beregszász, 2013.*
7. Clauss, G- Hiebsch, H.: *Gyermekpszichológia*. Akadémia Kiadó, Budapest, 1978.
8. Cole, Michael - Cole, Sheila R.: *Fejlődéslélektan*. Osiris Tankönyvkiadó, Budapest, 1998.
9. Mönks J.F. - Knoers M.P.: *Fejlődéslélektan*, FITT IMAGE – EGO SCHOOL, Szentendre, 1998.
10. Fehér Katalin: *Az öröklés, a környezet és a nevelés szerepe a személyiség fejlődésében. Letölthető: <http://www.drfeherkatalin.hu/>. Letöltés ideje: 2016.04.12. 13.45.*
11. Forgas, J. P. – Williams, K. D. (Eds: 2006): *A társas én*. Budapest, Kairosz Kiadó.
12. Kozma Béla: *Pedagógia II.*, Comenius Bt. Pécs, 2001.
13. Madácsi Mária: *Pszichológiai alapok*, [www.massag.hu/ konyv / korsz.torekv.pszichológiai alapok.doc](http://www.massag.hu/konyv/korsz.torekv.pszichologiai.alapok.doc), Letöltés ideje: 2016.04.24.
14. Mérei Ferenc-V. Binét Ágnes: *Gyermeklélektan*, Gondolat, Budapest 1978.
15. Mérei Ferenc: *A társkapcsolatok megszilárdulása. Csoportlélektani vizsgálatok óvodában.* In: *Társ és csoport: Tanulmányok a genetikus szociálpszichológia köréből*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1989. 56–79. pp.
16. N. Kollár Katalin – Szabó Éva: *Pszichológia pedagógusoknak*, OsirisKiadó, 2004
17. Oláh Attila: *Pszichológiai alapismeretek*. Bölcsész Konzorcium HEFOP Iroda, Budapest, 2006.
18. Országos Pedagógiai Intézet: *Az óvodai nevelés programja*, 1989.
19. Pervin L. A. , Cervone D., John O. P.: *Personality: theory and research*, Wiley, 2005.

20. Péley, B. (Ed: 2004): A kapcsolatban bontakozó lélek. Budapest, Új Mandátum Könyvkiadó.
21. Super, C., M. – Harkness, S. A.: gyermeki fejlődés kulturális szerveződése. In: Kultúra és pszichológia (Eds: Nguyen, L. L. A. – Fülöp M.). Budapest, Osiris Kiadó, 2006. 335-362 pp.
22. Szécsényi István: *A közösség szerepe az egyén szocializációjában*, <http://www.osztalyfonok.hu/>, Letöltés ideje: 2016.04.10.
23. Stöckert Károlyné: A gyermekkép fogalma és értelmezése. In: :Tág a világ. Hasznos tudnivalók óvodáskorú gyermekekről. Háttérkalauz szülőknek, óvodapedagógusoknak. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 2004.
24. Stöckert Károlyné: Személyiség-lélektan nevelőknek. Eötvös József Könyvkiadó, Budapest, 1999.
25. Tordáné Hajabács Ilona: *Nevelési Alapismeretek*, Hagyományok háza, Népművészeti Módszertani Műhely, 2010.
26. Urbán Éva Izabella: *A környezet befolyásoló hatása a szorongás kialakulásában, állandóságában*, <http://epa.oszk.hu/>, Letöltés ideje: 2016.04.12.
27. Zrinszky László: *Neveléstudomány*. Műszaki Könyvkiadó, Budapest, 2002.
28. Zsolnai Anikó: A szociális készségek fejlődése és fejlesztése gyermekkorban. Szegedi Tudományegyetem, Bölcsészettudományi kar, PDF.
29. Zsolnai Anikó: A szociális készségek fejlesztése 4–8 éves korban. Elérhető: <http://epa.oszk.hu/00000/00035/00104/2006-06-ta-Zsolnai-Szocialis.html>. Letöltés ideje: 2018.04.01.
30. Tóth Zsuzsanna: Dackorszak óvodás és kisiskolás korban. Elérhető: <https://www.slideshare.net/fejlesztem/tth-zsuzsanna-dackorsza>. Letöltés ideje: 2018.04.14.
31. Majoros Kinga: Fejlődéslélektan. Elérhető: <http://tf.hu/wp-content/uploads/2009/07/fejl.pdf> , Letöltés ideje: 2018.04.14.

Резюме

Особистісний розвиток дитини багато в чому залежить від дошкільного виховання. Здорова або нездорова особистість дитини залежить також від впливу навколишнього середовища в ранньому віці. На мій погляд, у процесі виховної роботи вихователям потрібно звертати увагу на здібності дітей (соціальні, емоційні, вольові), а також на їх соціальний стан і рівень розвитку. Я працюю вихователем у дошкільному закладі вже 8 років, протягом цього часу я помітила, що велике значення має те, з якого середовища дитина приходить у дитячий садок. Мене зацікавила ця тема, оскільки хочу знайти відповідь на питання: «Як правильно виховувати дітей з різними здібностями?». На мою думку, знаючи те, на що треба звертати увагу при вихованні, зможемо вибрати правильний метод у роботі з дітьми.

Метою моєї роботи є те, щоб я в майбутньому більш осмислено могла звертатися до тих дітей, які потребують особливого виховання для ефективнішого їх розвитку. Дуже важливо, щоб ми навчили дітей інтегруватися в суспільство. У цьому процесі неабияке значення має те, щоб дитина розвивалася з дітьми того ж віку, щоб разом познайомилися з такими ж зразками поведінки, з якими, можливо, в сімейному середовищі не зустрічається.

У практичній частині роботи була проведена спостереження, мета якого була з'ясувати рівень соціально-емоційно-вольових здібностей у дітей, які є членами моєї групи. Виходячи з результатів дійшла до висновку, що в обох дошкільних закладах навчаються всебічно розвинені діти. Це підтвердило мою гіпотезу – встановлену на початку роботи – про те, що рівень знань дітей не від того залежить, де знаходиться навчальний заклад, а від технічного обладнання і персоналу. Також було доведено – так і вивченою літературою, так і опитуванням –, що ще одним головним фактором, який впливає на розвиток дітей, окрім дитячого садка є сімейне середовище. Під час дипломної роботи були доведені наступні твердження: - на рівень соціально-емоційно-вольових здібностей дитини найбільше впливає дитячий садок і сімейне середовище - не має значення, де знаходиться ДНЗ, рівень знань дітей залежить від технічного обладнання і персоналу.

У роботі були використані наступні методи: обробка даних, моніторинг, порівняння та оцінювання. Своє дослідження почала з огляду наукової літератури, при якому використовувала метод складання конспекту та систематизації зроблених виписок.